

**YENİ TÜRK EDEBİYATI'NIN KAYNAKLARI:
SAVAŞ VE EDEBİYAT (1828-1911)**

*Halûk Harun DUMAN**

*Salih Koralp GÜREŞİR***

ÖZET

Uygarlık tarihinin dönüm noktalarını belirleyen savaşlar, trajik içerikleriyle edebiyatın ana kaynakları arasında yer alır. Türk savaş edebiyatının varlığı edebiyatçılarımız tarafından uzun yıllar tartışılır. Savaşlar bakımından zengin olan Türk tarihinin savaş-edebiyat ilişkisini güçlendirdiği açıktır. Cephe ve gerisinde yaşanan trajediler edebiyat vasıtasıyla gelecek nesillere bir ibret vesikası olarak aktarılır. Çalışmamızın giriş bölümünde savaş edebiyatı kavramı üzerinde durulmuştur. Türk savaş edebiyatı hakkında bir altyapı oluşturması açısından İslamiyet öncesi ve sonrası Türk savaş edebiyatına da değinilmiştir. XIX. yy.'da gerçekleşen savaşlar hakkında kısa bilgiler verilip, bunların Türk savaş edebiyatına katkısı incelenmiştir. Ayrıca her savaşın sonunda, söz konusu çatışmayla ilgili bağımsız bir kaynakça bölümü yer almaktadır. Yapılan savaşların Türk edebiyatçıları, yazarları ve akademisyenleri için cazip bir tem olduğu bu eserlerle belirlenmiştir. Ayrıca bunların gelecekte hazırlanacak savaş edebiyatı çalışmalarına kaynaklık etmesi düşünülmüştür.

Anahtar Sözcükler: Türk edebiyatı, Savaş, Harp, Savaş edebiyatı, Anadolu, Osmanlı-Rus Savaşları, Kırım Savaşı, Teselya Harbi, Trablusgarp Savaşı.

* Doç. Dr., Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, hadu@marmara.edu.tr

** Okutman, Trakya Üniversitesi Türk Dili Bölümü, salihkoralp@mynet.com

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

**THE SOURCES OF MODERN TURKISH LITERATURE:
WAR AND LITERATURE (1828-1911)**

ABSTRACT

Wars became the turning points in the history of civilization and took its place as the main sources of literature with their tragic contents. The existence of Turkish war literature has been discussed for a long time. It is clear that the Turkish history, which is rich in terms of wars, strengthened the relationship between war and literature. The tragedies behind fronts had been narrated to coming generations by literary works. In the introductory section of our study we focused on the concept of war literature. We also touched on pre-Islamic and Islamic periods of Turkish war literature since they formed the infrastructure of the literature. We gave short knowledge about wars which took place in the nineteenth century and analyzed their contribution to the war literature. In addition, at the end of each war, a separate section of bibliography is given. These works show that these wars provide an interesting theme for Turkish writers, authors and academicians. Finally, we thought that this study will be a main source for the future works on war literature.

Key Words: Turkish Literature, War, War literature, Anatolia, Ottoman-Russian Wars, Crimean War, Teselya Harbi, Trablusgarp Savaşı.

Giriş

Savaş edebiyatının kaynakları savaş konularını işleyen edebî sanat eserleridir. Tarih içinde gelişen edebî eserler bu açıdan incelendiğinde, Türk Savaş Edebiyatı'nın boyutlarını tespit etmek mümkün olacaktır. Ancak, hemen belirtelim ki konu hakkında daha önce yazılmış birkaç makale vardır. Önce onların bir değerlendirilmesini yapmak, sonra da konuyu kronolojik gelişimi içinde ele almak gerekmektedir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

Türk Savaş Edebiyatı hakkında kaleme alınan makaleleri taşıdıkları görüşler bakımından ikiye ayırmak mümkündür. Bir kısmında yazarlar böyle bir edebiyatın Türklerde mevcut olmadığı görüşünde iken, diğerlerinde bunun tam zıddı bir görüşle, Türklerin çok zengin bir savaş edebiyatına sahip olduğunu öne sürülür.

İlk görüşü savunan makalelerden biri, imzasız olarak *Yeni Mecmua*'da¹ yayınlanmıştır. Makalede, Avrupa'daki savaş edebiyatının zenginliğine dikkat çekilmiştir. Oysa Türk Edebiyatı'nda böyle bir edebiyattan söz etmek mümkün değildir. Kahraman Türk askerleri Kafkas hudutlarında, Sina ve Irak çöllerinde, Çanakkale'de nihayetsiz bir iman ve heyecanla çarpışırken, onların kahramanlıklarını anlatan şiirler yazılmamıştır. Bu acıları işleyen bir bestekâr veya onları tasvir eden bir ressam çıkmamıştır. Bunun tek sebebi aydın zümredeki ilgisizlikte aranmalıdır. Halkla aydınlar arasında asırlardır süren ayrılık devam ettiği; aydın halkın dilini, zevkini, ahlâki niteliklerini bilmediği müddetçe, savaş edebiyatı vücuda gelemez.

1918 yılında, yine imzasız olarak yayınlanan başka bir makalede,² yazarlardan savaş edebiyatıyla yakından ilgilenmeleri istenmektedir. Şayet kalem erbabı savaş edebiyatını ihmal ederse, bunun memleket için zararı büyük olacaktır. Medenî memleketlerde bütün yazarlar savaş edebiyatı için âdeta bir ittifak imzalamışlardır. Bunlar arasında, meydana getirilen eserlerin dili veya vezinleri üzerinde herhangi bir anlaşmazlık görülmez. Şair olsun, nasir olsun, ilhamını halktan alan bu yazarların verdikleri eserler suni değildir. Edebiyat her şeyden önce yüksek bir tebliğ ve beyan vasıtasıdır. Onu anlamak için belli bir seviyede olmak gerekir. Oysa savaş edebiyatı umûmun malıdır ve daha geniş kitlelere hitap eder.

Memleketimizdeki edebiyat son derece suni olduğundan, bu edebiyat içinde bir savaş edebiyatı vücuda gelememiştir. Zira, harbin şartlarını bizzat yaşamamış olanlar, onun edebiyatını yapamazlar. Halka, halkın fikirleriyle gitmek gerekir. Bizim savaş edebiyatımızın kaynağı da odur. Halkın tarihten ibret alması için,

¹ "Harp Edebiyatı", *Yeni Mecmua*, S. 5, (9 Ağustos 1917).

² "Harp Edebiyatı", *Donanma*, S. 164-165, (2 Mayıs 1334/ 1918), s. 1837.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

“Dede Korkut” hikâyelerinden önce, Osmanlı Türkü’nün tarihini öğrenmesi gerekir. Söz konusu makale şu satırlarla biter:

Bir gün gelecek, müsabakagâh-ı medeniyette, savaş edebiyatı da teşrih edilecektir. Bu imtihanda kazanamayacağımıza, edebiyatın şimdiki hâli kadar muknî, fakat müessir bir delil olabilir mi?

Savaş edebiyatı konusunda, birkaç makale yazan Süleyman Nazif³ (1869-1927), bunlardan birinde, Batı’daki savaş edebiyatı ile Türk savaş edebiyatını karşılaştırır. Yazar, Balkan Harbi üzerine yazdıklarının daha sonra bazıları tarafından tenkit edildiğini belirterek, haklılığını Batı edebiyatından örneklerle göstermeye çalışır.

Fransa’da Paul Derlaud, samimi figanlarla ülkesinin kırk sekiz yıllık matemini, şanlı bir zafer bayramına çevirdi. Edmond Rostand, ilham kaynağının yalnızca vatanperverlik olduğunu herkese gösterebildi. Üstad Anatole France, sosyalist olmasına ve umûmi savaşta yaşı sebebiyle askere gidememesine rağmen, vatandaşlarını harbe teşvik için çalıştı. Jean Joures, barış yolunda hayatını fedâ edecek kadar vatanına bağlıdır.

19. yy. Fransız irfanını 20. yy’a nakleden büyük şairlerden biri olan Sully Prud’homme, Paris surları önünde savunma vazifesi görürken, iki ayağını soğuktan dondurdu. Bu felâketin bir hatırası olarak, otuz sekiz yıl el arabası için sürüklenip durdu. Prud’homme, önceleri diğer birçok dostu gibi insanîyetçilik hissinin, vatan muhabbetinden üstün tutar ve: “Benim vatandaşım insandır!..” derdi. Şartlar onu kısa zamanda bu fikirlerinden vazgeçirdi. Surlar önünde kanlarını döken, canlarını veren askerleri görünce, ister istemez kendine şu soruyu sordu: “Eğer bütün insanlar benim kardeşim iseler, ya artık o fedâ-yı hun edenler benim nem oluyorlar?”

Bu hadiseden sonra ayakları yere sağlam basmaya başlayan Prud’homme, sarsılmaz bir sevgiyle vatanına bağlanıp, eserlerinde onun acılarını terennüm etti. Süleyman Nazif, bütün bu misalleri vererek makalesini bitirirken şunları belirtir: “Sully

³ “Harp Edebiyatı”, *Hadisat*, S. 72, (7 Mart 1335 / 1919).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

Prod'homme için şan olan bir şey, Süleyman Nazif için, ne hakla şeyn (utanç) olsun?..”

Nazif, yine aynı konuda *Hadisat*'a⁴ yazdığı bir başka makalede, Fransa'da, savaşta vefat edenler için yapılan bir töreni anlatır. Bu törende bir konuşma yapan Fransa cumhurbaşkanı Raymond Poincare, son dört yıl içinde yapılan savaşlarda hayatlarını kaybeden, dört yüz elli şair, muharrir ve edîbi büyük bir hürmetle yâd eder. Bu olaydan yola çıkan Süleyman Nazif, Türk edebiyatında savaşa katılmış ve onun acısını bizzat yaşamış ediplerin olmamasından yakınır. Savaşlarla baştan başa harap olan Anadolu ve İstanbul'un halini anlatmaya çabalayan, *Türk Yurdu*, *Türk Ocağı*, *Yeni Mecmua* gibi dergiler, birer levazım ambarı görünümü arz eder. Bu dönemde, sipariş üzerine edebiyat yapıldığı gibi, diğer sanatlar da meydana gelen tahribattan paylarını alırlar. Bir kısım edipler, askere alınmamak için gönüllü ve ücretli şair yazılırken, onlardan kat kat üstün olan nice insanlar cephelere koşarlar.

Süleyman Nazif, savaş yıllarında edebiyat adına yapılanların, gelecek nesilleri çok kötü bir şekilde etkileyeceğini belirterek şöyle der:

“...Biz bu harp ile yalnız bi-emsâl vilâyetlerimizi ve milyonlarca vatandaşımızı kaybetmedik. Biz bu harbde gençliğimizi, edebiyatımızı, ahlâk ve maneviyatımızı da hercümerc ettik...”

Süleyman Nazif'in bu konudaki görüşüne yakın bir başka yazı *Dergâh*⁵ mecmuasında yayınlanmıştır. Burada, Anadolu'daki bazı gazetelerin, İstanbullu ediplerden, savaş için yazı istemelerine işaret edilir. Yazıdaki görüşler, Türk savaş edebiyatının olmadığı noktasında yoğunlaşır. Zira, savaş edebiyatıyla meşgul olanlar, ekseriya, üçüncü dereceden şairlerdir. Türkler zaferleriyle övünen bir millet değildir. Anadolu harbi için, Çanakkale harbi için binlerce şiir yazılmıştır. Fakat bunların hiçbiri, silya dönen askerin söylediği: “Çanakkale içinde vurdular beni” türküsü kadar tesirli olmamıştır. Hatta bunun yanında sahte kalmıştır. İstikbâlde mutlaka Anadolu'nun bir türküsü olacak ve o türkü bu ateşten doğacaktır.

⁴ “Harp ve Edebiyat” *Hadisat*, S. 152, (2 Ramazan 1337 / 1 Haziran 1919).

⁵ “Harp Edebiyatı”, *Dergâh*, S. 23, (20 Mart 1338/7 Nisan 1922), s. 174.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

Aynı görüşü savunan bir diğer makalede⁶ Kurtuluş Savaşı'nda kazanılan zaferin büyüklüğüne rağmen, onu yaşatacak kıymetli edebî eserlerin yazılmayışı üzerinde durulur. Savaş günlerinin kafalarda bir kutsal efsane olduğu ve gün geçtikçe daha iyi anlaşıldığı belirtilmektedir. Ancak duyulan millî heyecanın toplandığı bir eser yoktur. Özellikle sırtında mermi, çıplak ayaklarla karlı dağ başlarını tutan Anadolu kadını, aç ve solgun yüzlü genç kızların acılarını, kahramanlığın remzi olan Mehmetçiği yaşatacak büyük şair henüz ortalarda gözükmemektedir. Oysa, Dünya Savaşı sonunda yazılan en güzel eserler bu büyük çatışmayı anlatanlardır. Fransa'da savaş edebiyatıyla savaş tarihi için ayrılmış bir kütüphane ve müze vardır. Bu ilgiyi diğer Avrupa milletlerinde de görmek mümkündür. Sanatkârın cemiyeti etkileyen savaşlardan ürpermemesi ve onun doğurduğu acılardan eserinde bahsetmemesi düşünülemez. Savaş edebiyatı, "dava için sanat" veya "sanat için sanat" diyenlerin tereddütsüz birleşebilecekleri engin bir alandır.

Yukarıda belirtilen bu ifadelerin bir benzerini Peyami Safa'da⁷(1899-1961) görmek mümkündür. *Tasvir'e* yazdığı makalede bir hatıratı tanıtırken, Türk savaş edebiyatına da temas eder. Yazara göre, Türklerin savaş edebiyatları "tamtakır" dır. Bunun sebebi, yazarların cepheye gitmemelerinden ileri gelir. Yine, askeri edebiyat da zayıftır. Çünkü, askerler hadiseleri yaşamış olmalarına rağmen yazmamışlardır.

Görüldüğü gibi, Türk savaş edebiyatı konusunda buraya kadar belirtilen görüşler, böyle bir edebiyattan söz etmenin mümkün olmayacağı noktasında toplanır. Oysa, aynı konuda yazılmış ve bu görüşün tamamen zıddını savunan yazarlar da vardır. Bunlardan biri olan Fuad KÖPRÜLÜ⁸(1890-1966), bir makalesinde Türklerin, tarih boyunca eskimiş milletleri yıkıp, onlara yeniden can verdiklerini belirtir. Bunun için, böyle büyük hadiseler Türk edebiyatında önemli bir yer tutar. Ancak bunlar arasında günümüze kadar gelebileni pek azdır. Onlar da, eski zafer destanların-

⁶ Hâluk Y. ŞEHİSUVAROĞLU, "Harp Edebiyatı", *Yücel*, C. 6, S. 31, (Eylül 1937), s. 14.

⁷ "Bizim Harp Edebiyatımız" *Tasvir-i Efkâr*, (16 İkinci Kânun / Ocak 1941).

⁸ Söz konusu makaleler için bkz.: Orhan Fuad KÖPRÜLÜ (Haz.) *Köprülünden Seçmeler*, 2. Bs., Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, s. 23 vd.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

dan kalan bazı parçalarla, Türk beylerinin methine ayrılmış bazı şiirlerdir. Arap ve Fars edebiyatları tesirinde gelişen Türk edebiyatında, savaş edebiyatı mahsulü olarak gösterilebilecek metinlere de rastlamak mümkün değildir. Çünkü, bu dönem edebiyatına hâkim olan ruh, tasavvuf ruhudur ve edebiyat belirli bir zümrenin malıdır. Onun için, dönemin savaş edebiyatı ürünleri, daha çok padişahların, vezirlerin ve kumandanların muharebeleri etrafında toplanır. Bütün bunların yanında, Türk milletinin savaşçı ve kahraman ruhunu vassafeden millî eserler de vardır. Bunlar, millî hece vezni ve sâde lisanla yazılmış şiirlerdir...

Köprülü ile yakın bir görüşte olan Faruk Kadri Timurtaş⁹(1925-1982), Türk savaş edebiyatı hakkında yazdığı makalede Türklerin savaşçı ruhunun edebiyata nasıl yansıdığına dâir örnekler verir. Timurtaş'a göre, Türklerdeki kahramanlık ruhu, destan çağından beri devam eden "cihan hâkimiyeti" ülküsüne dayanır. Bu ülkü doğrultusunda savaşçılığın ilk izlerini taşıyan destanlar ve *Dede Korkut Hikâyeleri* savaş edebiyatı açısından çok önemlidir. Aynı şekilde *Divan ü Lügati't-Türk* 'te İslamiyet'ten önce ve İslamiyet'in kabulü sırasında verilen, epik şiir türüne rastlamak mümkündür. Yazar, bu düşüncesini Divan Edebiyatı'ndan bazı misaller vererek sürdürür. Ona göre eski Türk edebiyatında görülen bu hamasi eserler Tanzimat'tan sonra daha da gelişmiştir. Özellikle Halk Edebiyatı'nda savaş konulu çok sayıda şiir vardır.

Son yıllarda Çanakkale Savaşı'nın edebî yankıları üzerine yapılan bir araştırmada da, Türk savaş edebiyatı hakkında bilgiler verilir. Ayrıca, bu edebiyatın daha çok savaş dönemlerinde tesirli olduğu belirtilerek, sonraki dönemlerde unutulduğuna işaret edilir.¹⁰

Türk savaş edebiyatı konusuna dâir ileri sürülen bu iki zıt görüş, ister istemez bizi yeni bir görüşe götürür. O da: "Türk Savaş Edebiyatı vardır, fakat kaynakları ve boyutları henüz gerektiği gibi tespit edilmemiştir." fikridir. Balkan Savaşı etrafında teşekkül eden edebiyat bu gerçeği açıkça ortaya koymaktadır. Konuyu daha

⁹ **Tarih İçinde Türk Edebiyatı**, Vilayet Yayınları, İstanbul 1981, s. 100 vd.

¹⁰ İnci ENGİNÜN, **Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları**, 4. Bs., Dergâh Yayınları, İstanbul 2001, s. 516-529.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

geniş boyutlarıyla tarihi zemine dayandırmak gerekirse, Balkan Savaşı'na kadar gelen, Türk savaş edebiyatından ana hatlarıyla da olsa bahsetmemiz yerinde olacaktır.

I. İslâmiyet Öncesi Devir Türk Savaş Edebiyatı

Bilindiği gibi, Türk tarihinin vesikalara dayanmayan en eski devresi, Büyük Hun İmparatorluğu zamanlarıdır. Bu dönem, Türk edebiyat tarihleri'nde¹¹ "sözlü edebiyat" veya "destan çağı edebiyatı" diye adlandırılır. Yazılı belgelerin gayet az oluşu, söz konusu dönem hakkındaki bilgileri sınırlı kılmaktadır. Destanların konusunu, tarihten önce veya tarihin başlangıç dönemlerinde, milletlerin başlarından geçen maceralar, yetiştirdiği kahramanlar ve onların tabiat, kâinat ve cemiyet hadiseleri karşısında aldıkları tavırlar teşkil eder. Yine, din veya kahramanlıkla ilgili efsane ve öyküler de destanların konuları arasındadır. Türk destanlarının önemli bir kısmı, İslâmiyet'ten önce doğup gelişmiş ve parçalar halinde daha sonraki yüzyıllara erişebilmiştir. Ancak bu destanların orijinal ve tam metinleri ele geçmemiştir. Çin, İran, Arap, Bizans ve Türk kaynaklarından temin edilen destanlar içinde, en eski halkayı Saka Türkleri arasında teşekkül etmiş olan, "Alper Tunga" ve Şu" destanları meydana getirir.

Alper Tunga, Türklerin "Buku" veya "Buka Han", Farsların "Efrasiyab" diye adlandırdıkları bir kahramanın adıdır. Bu destanda, İran-Turan savaşları anlatılır. Yine aynı dönemde teşekkül etmiş olan Şu Destanı'nda, Makedonyalı Büyük İskender'le savaşan Türk hükümdarının yaptıkları anlatılır. Buna göre, Hucend suyu yakınlarında bulunan Türkler, İskender'in gelişini haber alınca, göç ederek Çin tarafına geçerler. Onları takip eden İskender'in ordusu, Türklerin ani hücumuyla çok zayıt verir. Bunun üzerine Şu ile barış yapan İskender, orada uzun bir müddet kalır.

¹¹ İncelemede esas alınan edebiyat tarihleri şunlardır: Fuad KÖPRÜLÜ, **Türk Edebiyatı Tarihi**, Ötüken Yayınları, İstanbul 1981; Şükrü ELÇİN, **Halk Edebiyatına Giriş**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981; Nihad Sami BANARLI, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi II c.**, Yedigün Yayınları, İstanbul 1983; Ağâh Sırrı LEVEND, **Türk Edebiyat Tarihi c. I**, Giriş, 3. Bs., Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara 1984.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

Orta Asya'da yaşayan en eski Türk kavimlerini bir araya getiren Hunların, Çinliler ve Avrupalılarla yaptıkları savaşlar Oğuz Kağan ve Attilâ Destanları'nda konu edilmiştir. Bunlardan Oğuz Kağan Destanı biri İslâmiyet'ten önce, diğeri ise İslâmiyet'ten sonra olmak üzere iki versiyon halinde bulunmaktadır.¹² İlerde, konumuz bakımından daha geniş bir şekilde incelemeye çalışacağımız bu destan dışında kalan Attila Destanı, Avrupa'ya yapılan akınlar etrafında teşekkül etmiştir. Avrupa'ya korkulu yıllar yaşatan Attila, Rusya, Polonya, Almanya, Macaristan ve Balkanları almış, Bizans'ı haraca bağlayarak Fransa içlerine yürümüş, en sonunda Romalı kumandan Aetius'la yaptığı kanlı savaşta durdurulabilmiştir.

Eski Türk devletleri içinde, tarihi en iyi bilinen devlet, Göktürk Devleti'dir. Çin kaynaklarında geçen Bozkurt ve Ergenekon destanlarında, Çinlilerle savaşan ve yok olma tehlikesi gösteren Türk kavimlerinin çektikleri sıkıntılar anlatılır. Bütün bu destanlar dışında, İslamiyet öncesinde teşekkül eden bir diğer destan da Göç Destanı'dır. Çinlilerle mücadele eden Uygurların başlarından geçen hadiseler, bu destanda anlatılır.¹³

İlk dönemde teşekkül edip daha sonra yazıya geçirilen ve metin olarak belirgin bir şekilde elde bulunan destan, Oğuz Destanı'dır.¹⁴ Bu destanda, Oğuz'un doğumu, büyümesi, evlenişi ve hakanlığı anlatılmaktadır. Destanda Oğuz, daima orduları başında, onları zaferden zafere koşturan bir kahraman görünümündedir. Destanda insan hayatını "aşk" değil, "savaş" şekillendirir. Ele geçirdiği yerlerde hiç durmayan Oğuz, yeni yerler, yeni topraklar fethetmek için çalışır. Bundan dolayı, destanda anlatılan mekânlar durulan yer değil, aşılın veya aşılması gereken yerlerdir. Oğuz,

¹² Bu versiyonların bir karşılaştırması için bkz. : BANARLI, a.g.e., s. 21.

¹³ Türk Destanları hakkında geniş bilgi için, 11 numaralı dipnotta zikredilen eserler dışında bkz.: Abdülkadir İNAN, "Türk Destanlarına Genel Bir Bakış" **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten**, (1954), s. 189-206.

¹⁴ Bu destanın metni için bkz.: A. Zeki Velidi TOĞAN, **Oğuz Destanı**, 2. Bs., Enderun Kitabevi, İstanbul 1982. Yine, bu destandan hareketle, atlı göçebe kültürü üzerinde önemli tespitlerde bulunan bir inceleme vardır: Mehmet KAPLAN, **Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar, Tip Tahlilleri 3, Dergâh Yayınları**, İstanbul 1985, s 11.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

atlı göçebe medeniyetinin ideal insanı olan “Alp”¹⁵ tipinin en belirgin temsilcisidir. Hayatı avcılık, sürü besleme ve akıncılık esaslarına dayanır. İhtiras ve aksiyonunun asıl kaynağını, hâkimiyet altına alma arzusu teşkil eder.¹⁶

Oğuz Destanı’nda savaşlar ayrıntılı olarak anlatılmaz. Hadiselerin oluşu ve sonuçları kısa cümlelerle bildirilir. Ancak, bu kısa anlatımlara rağmen, destanda, o dönemin savaş âdetleri hakkında pek çok bilgi vardır. Kazanılan savaşlardan sonra “toy” yapılması, alınan memleketin tertip ve düzeni, karşı koyan şehirlerin yağmalanması, savaşta yararlılık gösterenlerin ödüllendirilmesi gibi âdetler bunlar arasında sayılabilir. Bu destanda anlatılanlar, savaşçı Türk insanının tarih boyunca taşıdığı özellikleri açık bir şekilde belli edecek niteliktedir.¹⁷

Türk savaş edebiyatı açısından önemli olan destanlar çağı hakkında ne yazık ki yeterli bilgi yoktur. Bu çağdan sonra gelen dönem, Türk edebiyatında yazılı ürünlerin verildiği, ilk dönemdir. İslâmiyet’in kabulünden önce, varlığı bilinen yazılı mahsullerden en önemlileri Yenisey Mezar Taşları ile Göktürk (Orhun) Abideleri’dir. Bunlardan ilki, dağınık parçalar halinde bulunmaktadır. Çeşitli konulara âit yazı ve resimlerin bulunduğu bu mezar taşla-

¹⁵ Alp, eski ve yeni birçok Türk lehçelerinde, kahraman, cesur, yiğit, zorlu manalarına gelen bir kelimedir. Şahıs ismi olarak kullanıldığı gibi, bir sıfat, bir unvan ve kabile adı olarak da kullanılır. (...) Alplerin, eski Türk kabile teşkilatında, kabile reisinin etrafında, bilhassa savaşlarda şecaat ve yararlılıkları ile yükselmiş fertlerden mürekkep bir nevi imtiyazlı sınıf teşkil ettiği tahmin olunabilir. Bu göçebe asilzadeliliğinin teşekkülünde, belki verasetin de tesiri olmakla beraber, ferdi meziyet, bu mertebeye yükselmek için birinci şarttır. Daha çocukluğundan beri avlarda, akınlarda, cenklerde kahramanlık gösteremeyenler, bu sınıfa giremezlerdi. Bir kahraman ne kadar tehlikeli, cüretli işler yaparsa ne kadar çok düşman başı keserse, kabile içinde içtimaî mevkii o derece yüksek olurdu. XIV. yy. başlarında meşhur şair Âşık Paşa, Türk alplerinden uzun uzun bahsederek, alp olabilmek için dokuz şart ileri sürer. Bunlar: cesaretli, kuvvetli, gayretli olmak, iyi bir at, özel bir giysi, iyi bir kılıç, yay, süngü ve muvafık arkadaşına sahip bulunmaktır. (M. Fuad KÖPRÜLÜ, “Alp”, *İA*, c. I, M.E.B, İstanbul 1950, s. 379-384). Yine alp kelimesinin etimolojik yönden tahlili için, şu makaleye bakılabilir: H. Reşit Tankut, “Alp kelimesi ve Alpin ırkın yurdu”, *Bellekten*, S. 1, 1937, s. 26 vd.

¹⁶ KAPLAN, *Tip Tahlilleri*, s. 15.

¹⁷ KAPLAN, *Nesillerin Ruhü*, 4. Bs., Dergâh Yayınları, İstanbul 1978, s. 46.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

rından birinde, savaşa doymayan bir akıncının geride kalan karısına yaptığı vasiyet yazılıdır. Bu vasiyetinde karısına seslenen şahıs şöyle der: "Erlık erdemim için ordu çevir, vur." ¹⁸ Burada bahsedilen "erlik erdemi" nin savaş ideâli oluşu ve kadının ordu çevirip savaşması, eski Türklerin savaş karşısındaki tutum ve davranışlarını göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Aynı şekilde gerek dil ve gerekse içerik bakımından son derece önemli hususiyetler taşıyan Orhun Abideleri,¹⁹ Türklerin, Çinlilerle yaptıkları mücadeleleri kapsar. Abidelerde savaş kavramı karşılığında, mızraklaşmak manasına da gelen, "süngüş" kelimesi kullanılır. Metinlerin tamamına yakın bir kısmı, savaşların anlatıldığı parçalarla doludur. Bunun yanında, kağanların düşmanları hakkında verdikleri hükümler, devrin anlayışını göstermesi bakımından ilgi çekicidir.

Göktürkler yaptıkları savaşlarla, başlıya baş eğdirir, dizliye diz çöktürür, illiyi ilsizleştirir, kağanlıyı kağansızlaştırırlar. Onlar için savaş, her yerde, her zaman yapılabilecek tabii bir iştir. Bir yılda beş altı defa çarpıştıkları olur. Biten savaş, yeni bir savaşın başlangıcı demektir. Savaş sırasında Alplerin en büyük yardımcısı attır. Türk kültüründe de mühim bir yere sahip olan at önemini abidelerde her zaman belli eder.

Orhun Abideleri'nde bahsi geçen şahıslar destanlarda olduğu gibi efsnevî değil, tarihî şahsiyetlerdir. Onlar güçlerini kendilerindeki savaşçılık maharetine bağlarlar. Hareketli oluşu sebebiyle babasını kurda benzeten Kültiğin, düşmanlarını uyuşuk koyunlar olarak görür. Bu tarz değerlendirme, o dönemin aktif insanını belirtmesi bakımından önemlidir. Zamanla hareketliliklerini yitiren Türkler, geçici de olsa, istiklâllerini kaybederler. Türklerdeki savaşçılık ruhunun üstünlüğünde, atlı göçebe hayat tarzının önemli tesiri vardır.²⁰ Destanlarda olduğu gibi, abidelerde de anlatılan savaşlar, fazla ayrıntılı değildir. Buna rağmen olaylar, zaman ve mekân açısından daha belirgindir.

¹⁸ KAPLAN, *Tip Tahlilleri*, s 34.

¹⁹ Abidelerin dili, asıl metni, çevirisi ve hakkında yapılan diğer araştırmalar için bkz. Muharrem ERGİN, *Orhun Abideleri*, 9. Bs., Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1980.

²⁰ KAPLAN, *Tip Tahlilleri*, s. 45.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

Görüldüğü gibi bu dönem edebî mahsulleri arasında, yaratılış ve dinî konulu destanlar hariç, diğerlerinde, Türklerin savaşçı özellikleri hakkında pek çok bilgi vardır. Bu bilgiler, ileride yazılabilecek bir "Türk Savaş Edebiyatı Tarihi" içinde genişçe değerlendirilmeli ve Türklerin değişen savaş anlayışları ortaya çıkarılmalıdır.

II. İslâmiyet Sonrası Devir Türk Savaş Edebiyatı

A. Anadolu dışında oluşan savaş edebiyatı

Yukarıda ana hatlarıyla belirlemeye çalıştığım İslâmiyet'ten önceki Türk savaş edebiyatı mahsulleri, İslâmiyet'in kabulünden sonra²¹ daha geniş ve daha değişik bir karakter gösterir. VIII.yy'dan itibaren Müslüman olmaya başlayan Türkler; 920'li yıllarda, Karahanlı hükümdarı Satuk Buğra Han'ın kabulüyle birlikte, büyük kitleler halinde bu dini benimserler. İslâmiyet'in kabulü, Türklerin gerek sosyal, gerekse kültürel hayatlarında önemli değişiklikler meydana getirir. İslâm öncesi görülen Alp tipinin mühim vasfı olan cihangirlik ihtirası, bu dönemde de devam eder. Fakat artık amaç değişir, savaşlar din için, Allah için yapılan mücadeleler haline alır.

Bunda İslâmiyet'in savaş, daha doğru bir adlandırma ile "cihad" kavramına yüklediği içeriğin önemli etkisi vardır.²² Bilindiği gibi, cihadın asıl amacı: İlä-yı kelimetullah'ı yayma ve Allah'ın emirlerini yeryüzünde hâkim unsur haline getirme esaslarına dayanır. Sosyal hayatlarını İslâm kurallarına göre yeniden düzenleyen Türklerde, savaşçı Alp tipi, yerini Gazi tipine bırakır. Zihniyetteki bu değişim sonucu ortaya çıkan gazi tipinin faaliyet sahası "diyarı küfür"dür.²³ Fetihler asırlar boyu sürdüğü için, bu tip canlılığını uzun müddet devam ettirir.

²¹ İslâmi devir Türk edebiyatı hakkında geniş bilgi için, yukarıda 11 numaralı dipnottaki eserler dışında bkz.: Necla PEKOLCAY, *İslâmi Türk Edebiyatı I*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1981.

²² İslâm'da cihad kavramı için bkz: Muhammed Ebu Zehre, *İslâm'da Cihad*, (Çev: Cemal Karaağaçlı), Fikir Yayınları, İstanbul 1976.

²³ KAPLAN, *Tip Tahlilleri*, s. 66.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

İslâmiyet'ten sonra Türk kültürü, zengin Fars ve Arap kültüründen aldığı unsurlarla gelişimini hızlandırır. Özellikle, X. yy'da Türk dili ve düşüncesinde meydana gelen değişiklikler sonucunda yeni bir edebiyat doğar. İslâmî kültürün fikrî zemininin işlendiği câmi ve medrese bu dönemde meydana gelen iki farklı zümrenin kültür çevreleridir. Medresede yetişip saray çevresinde yaşayan aydınlar, "elsine-i selâse" adı verilen Türkçe-Farsça ve Arapça'dan müteşekkil, Osmanlı Türkçesi'yle eserler vermeye başlarlar. Öte yandan bu zümrenin dilinden ve yaşantısından uzakta ayrı bir anlayışla gelişen halk ve tekke edebiyatları ortaya çıkar.

Yüksek zümreye dahil edilebilecek ilk dönem edipleri; Yusuf Has Hacip (1017-1077), Kaşgarlı Mahmut (XI. yy.), Edip Ahmet Yuğneki (XII. yy.), Fahreddin Mübarek Şah (?1206), Zemaşeri (1075-1144), İbnü't-Te'avizi (?), Mehmed İbn Kays (?)'dir. Bu yazarların kaleme aldıkları bazı eserler, savaş edebiyatı açısından dikkat çekici hususiyetlere sahiptirler.

Yusuf Has Hacib'in yazdığı, *Kutadgu Bilig*,²⁴ ferdin topluluk halinde daha mesut yaşaması ve devletin düzenli idare edilmesi konularını içeren bir eserdir.²⁵ Eserin savaş edebiyatı açısından önemi, kumandanlar ve ordu idaresi konularıyla, savaşlarda uygulanması gereken hususları belirtmesi bakımındandır. Eserde savaş karşılığında "tokışmak" kelimesinin kullanıldığı görülmektedir. *Kutadgu Bilig* döneminde yazılan *Divan ü Lügati't-Türk*²⁶ 'Kaşgarlı Mahmud'un Araplara Türkçeyi ve Türklük bilgisini öğretmek amacıyla kaleme aldığı bir sözlüktür. Eserde o dönemin sosyal hayatıyla ilgili konulara da yer verilmiştir. *Divan*'ın savaş edebiyatı açısından önemi, içindeki Tangut, Uygur ve Yabakularla yapılan savaşlara ait destanlar yönüyledir. Ayrıca "uruş", "tokış" kelimeleri ile ifade edilen savaş tasvirleri dikkat çekici parçalardır.

²⁴ Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, (Çev: R. Rahmeti Arat), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1979.

²⁵ BANARLI, a.g.e., s. 232.

²⁶ Kaşgarlı Mahmud, *Divan ü Lügati't-Türk* (Çev: Besim Atalay), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1941.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

Yukarıda kısa bir şekilde incelemeye çalıştığımız bu dönem, sonraki yüzyıllarda, Anadolu sahasında gelişimini devam ettirir. Savaş edebiyatı yönünden yüksek zümre ve halk edebiyatının bir noktada birleştikleri görülür.

Bilindiği üzere toplumun büyük bir kesimine hitap eden halk edebiyatının bu dönemde ilk ürünleri, İslâmî karakterde gelişen destanlardır. Bu edebiyat, İslâm öncesi sözlü edebiyatın bir devamı şeklinde gelişmiştir. Dil yönünden sâde, şekil ve vezin yönünden millî bir nitelik taşıyan eserler, önceleri sözlü halde ortaya çıkmışlardır. Bunlar arasında, ilk dönem ürünleri olarak, Satuk Buğra Han Destanı, Manas Destanı, Cengiznâme görülmektedir.

Satuk Buğra Han Destanı, ilk Müslüman Türk devletini kuran Karahanlı hükümdarı etrafında teşekkül etmiştir. Destanda hükümdarın Müslüman oluşu ve İslâmiyet'i yaymak amacıyla yaptığı savaşlar anlatılır. İslâm öncesi destanlarda görülen at, av, kutsal ihtiyar, dört bir yana savaş, kutsal ışık gibi unsurlar, bu destanda da geçmektedir.

Manas Destanı Kırgız Türkleri arasında ortaya çıkmış ve asırlar boyunca söylenerek işlenmiş bir destandır. XI ve XII. yy'larda²⁷ Türkistan'da Yedisu çevresinde ortaya çıkan destanı söyleyenlere göre, er Manas savaşta kimseye yenilmeyen bir kahramandır. O, hemen bütün milletlerle savaşmış, Çinlileri, Sartilari, İranlıları mağlup etmiştir.

Aynı yüzyıllarda Orta Asya Türk halkları arasında doğup, genişleyen bir diğer destan da Cengiz Destanı'dır. Eser, Moğol cihangiri Cengiz Han'ın atalarının ve onun doğumundaki fevkaladelighin tasviriyle başlar. Daha sonra, Cengiz'in İslâm dinini yaymak için yaptığı savaşlar anlatılır.

B. Anadolu sahasında oluşan savaş edebiyatı

Türklerin Anadolu'ya seferleri, daha Selçukluların tarih sahnesine çıkmasından çok önce, Mâveraü'n-nehir'den Azerbeycan ve Güney Kafkasya içlerine doğru yaptıkları akınlar ile başlar. Selçuklu Devleti'nin kurulmasından sonra, bu bölgeye

²⁷ Bazı araştırmacılar bu tarihi IX. yy. olarak gösterir: PEKOLCAY, a.g.e., s. 40.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

düzenli ordularla yapılan seferler artar. Alparslan'ın saltanat yıllarında (1063-1073) Selçuklular, Anadolu'da mühim faaliyet gösterirler. Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu'yu büyük bir hızla Türkleştiren Selçukluların peşinden yeni beylikler kurulur.²⁸

İşte bu yıllarda oluşmaya başlayan Anadolu'daki Türk varlığı, yüzyıllar boyunca devamlılığını sürdürür. Aynı sahada vücuda gelen Türk edebiyatı mahsulleri de büyük bir zenginlik gösterir. Ancak, bilhassa ilk dönemlere ait yeterli araştırmanın bulunmayışı ve dönemin çok uzun bir zaman dilimini içermesi, incelenek her konu için önemli bir engel oluşturmaktadır. Bu engelin, savaş edebiyatı için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür.

Araştırmamız sırasında yaptığımız tespitlere göre, Anadolu'da gelişen Türk savaş edebiyatı hakkında yapılmış araştırmalar sayıca fazla değildir. Bunlar içinde son yıllarda yapılan ve en fazla dikkati çeken çalışma Müjgan Cumbur'un kaleme aldığı bir makaledir.²⁹ Bu makalede konuyu uzun bir süreç dâhilinde ele alan Müjgan Cumbur, Anadolu'nun Türkleşmesinden başlayarak Millî Mücadele yıllarını da içine alan geniş bir çerçeve çizmiştir. Fazla ayrıntıya girmeden, umûmi noktaların tespitiyle yetinilen bu çalışmada, konu dört dönem halinde incelenmiştir. Burada, önce makalenin kısa bir çözümlemesi verilecek, sonra da konuya ilişkin kendi görüşlerimiz sunulacaktır.

Müjgan Cumbur'a göre, Anadolu Gazileri etrafında teşekül eden edebiyat dört bölümde incelenebilir:

1. İslâm dinini yayma dönemi,
2. Yurt edinme, devlet kurma ve geliştirme dönemi,
3. Durgunlaşma, bir bakıma idealde güçsüzleşme dönemi,
4. Kurtarma ve koruma dönemi.

Bunlardan ilk dönem, Arap mücahidlerinin Anadolu'ya yaptıkları akınlarla başlatılabilir. İslâm tarihleri ve megazi kitap-

²⁸ Anadolu'nun Türkleşmesi hakkında geniş bilgi için bkz.: Osman TURAN, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul 1971.

²⁹ "Anadolu Gazileri ve Edebiyatımız", **Erdem**, C. III, S. 9, (Eylül 1987), s. 777 vd.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

ları bu akınları anlatan eserlerdir. Türk Halk Edebiyatı'na efsanevî açıdan tesir eden bu dönem edebiyatında Hz. Ali ve Hz. Hamza'nın gazaları işlenmiştir. İlk dönem Anadolu Gazileri arasında en tanınmış olanı, Seyyid Battal Gâzi'dir. Onun efsanevî hayatı Türk halk edebiyatına asırlarca tesir etmiştir. *Battalnâme* adı verilen bu eserde anlatılan hadiselerde en fazla göze çarpan ideal İstanbul'un fethidir. Malatya çevresinde yazıldığı tahmin edilen ilk *Battalnâme*, sonraları çeşitli şairler tarafından manzum hale getirilmiştir.

İkinci dönem gazilerine, Selçuklu akınlarındaki Alplerin karıştığı görülür. Bu dönemdeki akınlar yurt edinme amacına yöneliktir. Arap akıncıların gazâ ruhuna, fetih bilinci de eklenmiştir. Sivas'ta bulunan Abdülvehhab Gazi etrafında oluşan menkıbelerle, *Danişmendnâme* ve *Saltuknâme*'de bu hususlara yer verilmiştir. Bu dönemde gaziliğin bir meslek halini aldığı tespit edilmektedir. Mevlâna, *Divan-ı Kebir*'inde gaziliği şöyle vafeder: "Gazi alışsın, usta olsun da savaşsın diye oğlunun eline tahtadan yontulmuş bir kılıç verir..."

Danişmendnâme ve *Saltuknâme*, Anadolu tarihinin menkıbevî bilgi kaynaklarıdır. Daha sonraki yüzyıllarda bu gaziler arasına Selçuklu ve Osmanlı Sultanları da katılırlar. Ertuğrul Gazi(?), Osman(1299- 1326) ve Orhan Gazi(1326-1359), Sultan Murad Han Gazi(1359-1389), Sultan Mehmed Gazi(1413-1421) bunlar arasında sayılabilirler. Hatta, bu dönemde sultanların etrafında, onlara yardım eden ve gazâlara katılan Alpler de vardır. Bunlar hakkında oluşan edebî ürünler de aynı içeriğe sahiptir.

XIII. yy'da, Anadolu gâzileri arasında, **Alperen** adı verilen gönüllü erlerin bulunduğu bilinmektedir. Bunların, Anadolu gazilerinin davranışlarını bir ölçüde yumuşattıkları kabul edilir. Anadolu içlerinde, gerek alperenler, gerekse gaziler adına yapılmış makamlara rastlanır. Erzurum'da Abdurahman Gazi(ö. 1329), Erzurum'da Mengüçük Gazi(ö. 1118), Sivas'ta Abdülvehhab Gazi(?), Amasya'da İltekin Gazi(?), Elazığ'da Belek Gazi(ö. 1174), bu alperenler arasında ilk akla gelenlerdir.

Üçüncü dönem gazileri, nispeten dördüncü dönemle alakalıdır. İdealde durgunlaşma ve ardından yurdu koruma çalışmaları bu iki dönemin en belirgin vasıflarıdır. Son dönemin mühim

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

savaşı Millî Mücadele ve onun en önemli gazileri de başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere, diğer savaşanlardır.

Müjgan Cumbur'un makalesinden anlaşılacağı gibi, "Ya gazi, ya şehit!" düşüncesiyle savaşan Türk insanı etrafında, büyük bir gaza edebiyatı vücuda gelmiştir. Bu tarz edebiyat için temel teşkil eden kaynaklar arasında destanlar, tarihler, gazavatnâmeler, savaş konulu halk öyküleri başta gelir. Ayrıca savaşlar kısmen de olsa divanlar, mesneviler ve diğer edebi eserlerde yer aldıkları görülmür. Asıl konumuz Yeni Türk Edebiyatı'nın şekillendiği Çağdaşlaşma Devri olduğu için bu evrede yaşanmış savaşlarla ilgili eserlere ve kaynaklara geçmek yararlı olacaktır. Bunu yaparken önce yaşanan savaşların edebiyatla ilgisine değinilecek ardından söz konusu savaşla ilgili kaynak eserlerin ve yazıların künyeleri verilecektir.

III. Çağdaşlaşma Devri Türk Savaş Edebiyatı

XIX. yy'ın ikinci yarısı Türk kültürünün, Batı medeniyeti tesiri altına girmeye başladığı bir devresidir.³⁰ Siyasî ve sosyal kurumlarla birlikte, Türk kültür hayatının Avrupaî bir karaktere büründüğü bu devrede, edebiyat, şekil ve içerik yönünden çok köklü değişimler geçirir. Bu değişimin temeli, Avrupa'yı kısmen de olsa tanıma fırsatı bulan aydın zihniyetindeki yeni yapılanmaya dayanmaktadır. Tanzimat döneminde aydınların tek emeli, Osmanlı ülkesini Avrupa karşısında güçlü kılmak hatta ona yetişmektir. Bu amaçla faaliyet gösteren aydınlar, devrin en etkili kitle iletişim aracı olan gazete ve öğretici nitelikte edebî eserler yoluyla fikirlerini yaymaya çalışırlar. Böylece edebî hayat, kırk-elli yıl gibi kısa bir sürede yeni bir hüviyet kazanır.

Batılılaşma dönemi için kesin bir başlangıç tarihi belirlemek oldukça güçtür. Fakat bu yönelişin en şiddetli dönemi, XIX.

³⁰ Bu devrin edebî hayatındaki değişiklikler için bkz.: İsmail Habip SEVÜK, **Türk Teceddüt Edebiyatı Tarihi**, Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti Neşriyatı, İstanbul 1924; İ.H. SEVÜK, **Edebi Yeniliğimiz-Tanzimattan Beri**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1940; Ahmet Hamdi TANPINAR, **19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, 5. Bs., Çağlayan Kitabevi, İstanbul 1982; Kenan AKYÜZ, **Modern Türk Edebiyatı'nın Ana Çizgileri I (1860-1923)**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, y.t.y.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

yy'ın ikinci yarısına rastlar. Bu dönem aynı zamanda, Osmanlı Devleti'nin çökmeye yüz tuttuğu yıllardır. Çok uzun süren Osmanlı-Rus savaşları sırasında bir hayli yıpranan ordu, zaman zaman ülke sınırlarını savunamayacak bir duruma düşer. Biz burada konumuz gereği, bu dönemde cereyan eden bazı harplerin, savaş edebiyatına ne kazandırdığını ana hatlarıyla tespitte çalışacağız.³¹

A. 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı

1828-1829 Osmanlı-Rus savaşı, edebiyat bakımından daha çok destanlara³² yansması ile dikkatleri çeker. Halk şairleri tarafından yazılan şiirlerde, Divan şiiri diliyle halk dilinin kaynaştığı görülür. Diğer taraftan aynı şiirler, halk kültürünün geniş bir tarih, coğrafya ve din kültürüyle zengin bir seviyeye ulaştığını göstermektedir. En önemlisi ise ısrarlı Rus saldırıları karşısında milletçe duyulan nefretin ve zafere susamış Türk ruhunun bu şiirlere yansmasıdır. Kırım Harbi öncesinde, Ahû (?) mahlâslı bir şâirin, muhtemelen 1807-1812 veya 1828-1829 Türk-Rus savaşlarından birinde söylediği "önünce" redifli destanı böyle bir manzumedir. Ahû destanında, bu savaşa yalnızca yaşayan Türk askerlerinin değil, yıllar önce şehit düşmüş veya ölmüş Türk büyüklerinin, erenlerin ve evliyaların da katıldığını şöyle dile getirir:

*İslâm padişahı çıktı gazaya
Evliyalar etti ikrar önünce
Sadrazam kuşandı gayret kılıcın
Etti bir şecaat izhar önünce
Erenleri bile dedi görenler
Ricâli gâibden haber verenler
Bunca evliyalar, bunca erenler
Yürüdü Ahmedî Muhtar önünce...*

³¹ Bu savaşlar hakkında Osmanlı Tarihleri'nden ve Harp Tarihleri'nden geniş bilgi edinmek mümkündür. Bunun dışında kısa bilgi için bkz: Nejdet SANCAR, "Türkiye Tarihinde Türk-Moskof Savaşları", **Türk Kültürü**, S. 44, (Haziran 1966), s. 704.

³² Bu kısımda verilecek destanların metinleri için bkz.: BANARLI, a.g.e., s. 845 vd. Fahrettin M. KIRZIOĞLU, **Edebiyatımızda Kars**, Işıl Matbaası, İstanbul 1958, s. 21 vd.; Kemal Zeki GENÇOSMAN, **Türk Destanları**, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1972.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

Bu destanda Ahû, orduya katılan askerlerin kuvvetinden bahsederken onların önüne manevî kuvveti temsil eden ruh ordularını koyar. Böylece cihadın kazanılabilmesi için gerekli olan manevi destek sağlanmış olur.

Yine aynı savaşı şiirlerinde işleyen bir diğer şâir de Bayburtlu Zihni (1795-1859) dir. Kuvvetli bir medrese tahsili gören, Zihni muhtemelen 1828-1829 savaşının memleketinde yol açtığı felaketlerden mühlhem şu meşhur şiiri kaleme almıştır:

*Vardım ki yurdundan ayağ göçürmüş
Yavru gitmiş ıssız kalmış otağı
Camlar şikest olmuş meyler dökülmüş
Sakiler meclisten çekmiş ayağı*

*Zihni derd elinden her zaman ağlar
Sordum ki bağ ağlar, bağban ağlar
Sümbüller perişan, güller kan ağlar
Şeyda bülbül terk edeli bu bağı.³³*

1828-1829 savaşını işleyen bu şiirlerden sonra, aynı dönemi anlatan bir romana geçebiliriz. Reşat İleri tarafından kaleme alınan *Kara Cehennem İbrahim*³⁴ adlı eserde, anne ve babası bu savaşta Bulgarlar tarafından öldürülen bir gencin öyküsü anlatılmaktadır. Savaş sırasındaki kıyımdan kurtulan İbrahim, daha sonra adını aldığı Kara Cehennem İbrahim tarafından büyütülmüştür. İbrahim, gençlik yıllarında ailesini katleden Bulgarlarla mücadele eder. Kıvrımlı biriyle evlenir. Bu kadının ölümünden sonra da Türkiye'ye gelmek isterken yolda donarak ölür.³⁵

* * *

1828 Osmanlı-Rus Savaşı'yla İlgili Kaynaklar:

■ Araştırma Kitapları

CONKER Orhan, *Türk-Rus Savaşları*, yayl.y, Ankara 1942.

³³ BANARLI, a.g.e., s. 848.

³⁴ Reşad İLERİ, *Kara Cehennem İbrahim*, Kardeşler Basımevi, İstanbul 1953, 400 s.

³⁵ Hülya E. ARGUNŞAH, *Türk Edebiyatında Tarihi Roman, (Türk Tarihiyle İlgili)* M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1990.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

ERKİN Celâl, **1828-1829 Türk-Rus Harbi**, yayl.y., y.y. 1940, 94 s.

JAMES Brown, **Bir Milletın Bir İmparatorlukla Savaşı : 1828-1829 : Türk-Rus Harbi**, (Çev. Ali Rıza Seyfi), Kanaat Kitabevi, İstanbul 1940, 141 s.

ŞAPOLYO Enver Behnân, **Türk-Rus Savaşları Tarihi**, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1959, 241 s.

■ Makaleler

AKBULUT Uğur, "Doğu Anadolu'da İlk Rus İşgalleri: 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı", **Yeni Türkiye**, C. 8, S. 44, (2002), s. 140-145.

BEYDİLLİ Kemal, "1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşında Doğu Anadolu'dan Rusya'ya Göçürülen Ermeniler", **Belgeler**, C. 13, S. 17, (1988), s. 365-434.

ÇAKIN Naci, "1828-1829 Osmanlı-Rus Harbi", **Askeri Tarih Bülteni**, C. 4, S. 7, (1979), s. 31-54.

DURAN Tülay, "Türk-Rus Savaşlarının Nedenleri ve Sonuçları", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, S. 13-15, (1968).

ENGİN Arın, "Moskofluk-Türklük Savaşları", **Türk Birliği**, C. 1, S. 1-9, (1966).

GÜLSOY Ufuk, "Binsekizyüzyirmisekiz-Binsekizyüzyirmidokuz Osmanlı-Rus Savaşı'nda Rumeli'de Rus İşgaline Uğrayan Yerlerin Durumu", **Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri**, İstanbul, (1990), s. 21-35.

İNAN Abdülkadir, "Türk Edebiyatı ve Tarihi Üzerine Rus Baskısı", **Türk Yurdu**, C. 1, S. 10, (1960), s. 41-42.

KARSAKLI M., "Türk-Rus Savaşlarında Karşılıklar", **Türk Kültürü**, C. 2, S. 22, (1964), s. 170-175.

TAVGAÇ Avni, "Türk-Rus Münasebetleriyle Muharebeleri ve Kısa Neticeleri", **Kara Kuvvetleri Dergisi**, C. 1, S. 1, 1957, s. 51-57.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

B. 1853 Kırım Savaşı

Kırım ve civarı 374'de Hunların hakimiyeti altına girmiş ve XIII.yy'ın ilk yarısında Altın Ordu döneminde baştan başa Türk ülkesi haline gelmiş bir bölgedir. Kırım Hanlığı'nın gerçek kurucusu Hacı Giray (Han) (1426-1466) sayılır. İstanbul'un fethinden sonra Boğazlar'a ve Karadeniz'e hâkim olan Osmanlılar ile Cenevizlilere karşı ittifak etmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin iç kargaşadan kurtulamadığı XVII. ve XVIII.yy'da Kırım'da İstanbul'un nüfuzu iyice sarsılır. Bu dönemde yeni bir harp açacak durumda olmayan Osmanlı Devleti, 8 Kânun-ı sâni/ Ocak 1784'de bir antlaşma ile Kırım, Tuna ve Kuba'nın Rusya'ya ilhakını tanır. Bu tarihten sonra Kırım Türkleri siyasî ve ekonomik hürriyetleriyle beraber dinî ve ulusal özgürlüklerini de büyük ölçüde kaybederler. İşgalci Ruslar, Hıristiyanlaştırma politikalarını daha da şiddetle uygulamaya başlarlar.³⁶

1853 yılında başlayan ve İngiltere ile Fransa'nın Türklerin yanında Ruslara karşı çarpıştığı bu savaşın edebiyata yansımaları, o yıllarda yavaş yavaş canlanmaya başlayan basın yoluyla gerçekleşebilmiştir. Örneğin, *Ceride-i Havadis* gazetesi, okuyucuya daha fazla bilgi verebilmek için özel ilâveler yayınlamıştır.³⁷ Daha sonra da bu savaşla ilgili belge ve yazışmalar, iki cilt halinde toplanıp yayımlanmıştır.³⁸

Bu savaşı şiirlerinde işleyen halk şâirleri arasında, Âşık Ravzî (?), Âşık İbrahim (?), Efkârî (?), Bezmî (?), Âşık Sururî (ö. 1855) ve Âşık Hayalî (ö. 1557)yi sayabiliriz. Halk ve ordu şâirlerinden biri olan Sururî, 27 dörtlük tutarındaki "yürüdü" redifli destanı ile bu savaşı anlatmıştır. Destan, yapı ve içerik bakımından daha önce gördüğümüz Ahu'nun şiirine benzer: Savaşa bir gaza ruhu ile gitmek, İslâm'ın ilk gazileri veya şehitleri safına katılmak, cihadın temelini oluşturur. Destanda uzun bir coğrafya tasvirine ve Türk halkının Moskof üstüne yürüyüşü arzusuna ağırlık verilir. Sururî, Anadolu ve Balkanlardaki Türklüğü camiden ve medrese-

³⁶ Mirza BALA, "Kırım" İA., C. VI, MEB., İstanbul 1977. s. 741.

³⁷ TANPINAR, 19 uncu Türk Edebiyatı Tarihi, s. 146.

³⁸ A.D. JELTJAKOV, Türkiye'nin Sosyo - Politik ve Kültürel Hayatında Basın, (1729-1908 yılları), Basın Yayın Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1979, s. 43.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

den başka iki temele daha dayandırır. Bunlardan biri Mevlâna Celaleddin Rumi'nin yolu, diğeri Hacı Bektaşî Veli tarikatını seçenlerin dayandıkları manevi kuvvetlerdir. Bu destanın son kıtalarında harbin zafer müjdesi şöyle dile getirilmektedir:

*Bir cuma gün saat dört kararları
Geçtiler karşıya lütfetti Bâri
Aşk ile çaldılar seyf-i gaddarı
Tuna seli gibi al kan yürüdü*

*Sururi dasitan hatm oldu kelâm
Sene bin ikiyüz yetmişde tamam
Moskof'un üstünü asker-i nizam
Muhammed mehdi-i zaman yürüdü.³⁹*

Âşık Surûrî gibi, Aşık Hayâlî'de Silistre Destanı'nda bu savaşı işlemiştir. Bu destanda yukarıdaki iki şairin şiirlerine benzer bir plan ve anlatım tarzı vardır. Düşmanı hakir, Türk kuvvetlerini üstün görme, destanın sonuna doğru daha açık bir şekilde belirir. Hayali, destanında daha çok cereyan eden vak'aları anlatır. En önemli özellik dilinin halk dili ile aydın dil arasında bir yakınlaşmayı belirtmesidir. Ayrıca Tuna'ya göz diken Moskofların halk nazarında nasıl nefretle karşılandıkları da destanda işlenen diğer mevzular arasındadır. Kırım savaşını konu edinen şiirler arasında, Âşık Selimî (?)nin Rus Destanı, Eflâkî'nin (?) Şüregel Destanı, Karşî İbrahim Baba'nın (?) 72 Kars Destanı, Gülzârî'nin (?) Sivastopol'u, Muhsinî (?), Bezmî ve Ravzî'nin aynı konuda yazılmış destanlarını saymak mümkündür. Bu savaşın Sivastopol'daki çatışmaları Türkülere de konu olmuştur. En fazla bilinen türkû ise şudur:

*Sivastopol önünde yatar gemiler
Atar nizâm topunu yer gök iniler
Vâdesi yetişmeden ölen yiğitler
Aman da padişahım izin ver bize
İzin vermez isen dök bizi denize
Sılada nişanlım âh eder size.⁴⁰*

³⁹ BANARLI, a.g.e., s. 849.

⁴⁰ M. Şakir ÜLKÜTAŞIR, "Türk Halk Edebiyatı'nda Sivastopol Muharebeleri" *Türk Kültürü*, S. 15, (Ocak 1964), ss. 24-29.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

Kırım Savaşı sonunda meydana gelen göç, içli hicret tür-külerinin yazılmasına sebep olmuştur. Kırım Türkleri arasında söylenen bu türkülerden birinde "hicret" şöyle dile getirilir.

*Yalvardık krala, düştük figana
Sözümüz geçmedi sarı İvan'a
Hicret derdiyle kavrulduk yana yana
Fenâ müşkül oldu hâli Kırım'ın.*⁴¹

Halk şâirleri dışında bu savaşı anlatan, fetihnâme, gazanâme veya zafernâme adını taşıyan edebî metinler de vardır. Bunlar arasında, Salih Hayri'nin (?) *Hayrâbâd'*ı, Yusuf Halis Efendi'nin (1805-1882) *Şehnâme-i Osmânisi*, Rızâî'nin (?) *Manzume-i Sivastopol* adlı eserleri sayılabilir. *Hayrâbâd* üzerine yapılan bir çalışmada⁴² eserin 1852'de Rus elçisi Mençikof'un İstanbul'a gelmesinden 1856 Islahat Fermanı'na kadar geçen devreyi anlattığı belirtilmiştir. Ayrıca eserde, Balkanlar, Kırım ve Kars cephelerindeki savaşların en küçük ayrıntılarının anlatıldığına; askerî-siyasî harekâtın arka planın dikkate alındığına işaret edilir.

Yıllar sonra *Hazine-i Evrak Mecmuası*'nda bir şiiri yayınlanan Abdülhak Hâmid de (1852-1937) Sivastopol'daki şehitleri şöyle yâd eder:

*Merhaba ey asker esselâm eyâ
Vatan uğrunda can veren ehyâ
Ey şu vadide hâk olan asker.*

Bütün bu şiirler dışında aynı savaşı işleyen roman ve tiyatrolar da yazılmıştır. Bunlardan en fazla bilineni, Namık Kemal' in (1840-1888) Sinop baskını konu alan *Akif Bey* adlı tiyatro sudur. Eserde, Kırım Harbi'ne katılan bir denizcinin, geride bıraktığı karısı Dilruba'nin başka erkeklerle olan ilişkisi işlenmiştir. Ayrıca, bu savaşta Silistre Kalesi'ni düşmana karşı 41 gün koruyan kahramanların başından geçenler *Vatan yahut Silistre* 'de konu edilmiştir. Bu eserde yazar vak'anın aslında 1828 harbinde geçtiğini; fakat kendisinin - belki de muntazam ordu rütbesine muhtaç olan Sıtkı

⁴¹ Altan ARASLI, "Kırım Muhacir Türküleri ve Destanları" **Türk Kültürü**, nr. 91. Mayıs 1970, s. 478.

⁴² Salih Hayri, **Kırım Zafernâmesi [Hayrâbât]**, (Haz: Necat Birinci), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1988, s. 7 vd.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

Bey'in macerasını koyabilmek için - Kırım muharebesine naklettiğini belirtir.⁴³

Yakın dönemde yazılan ve bu savaşı konu alan bir roman ise Sevinç Çokum'un (1943-) *Hilâl Görününce*⁴⁴ adlı eseridir. Romanın giriş bölümünde Türklerin Kırım'a gelişi ve Rusların buradaki faaliyetleri anlatılmıştır. Daha sonra Rusların Türk halkına karşı giriştikleri baskı ve sindirme çabaları ve mezâlime yer verilmiştir. Bu dönemde işgalci Ruslara karşı koymaya çalışan halkın mücadelesi de eserin olay örgüsü içinde yer alır.

Kırım Savaşı'yla İlgili Kaynaklar:

■ Araştırma Kitapları

— **Savaştan Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2007

— **Tarihimizi Unutulan Olayı Kırım Savaşı 1853-1856**, Milliyet Yayınları Tarih Dizisi, İstanbul y.t.y.

ALAN Palmer, **1856-1856 Kırım Savaşı ve Modern Avrupa'nın Doğuşu**, (Çev. Meral Gaspıralı), Sabah Kitapları, İstanbul 1999, 272 s.

ANDIÇ Fuat, **Kırım Savaşı: Âli Paşa ve Paris Antlaşması**, Eren Yayınları, İstanbul 2002, 175 s.

BEKTÖRE Emin, **Kırım Halk Türküleri**, Kırım Kültür ve Folklor Yardımlaşma Derneği, Eskişehir 1977, 27 s.

BİRİNCİ Necat, **1853-1856 Kırım Savaşını Anlatan Bir Eser: Manzume-i Sivastopol**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1983, 233 s.

ÇAVLI Emin Ali, **Kırım Harbi: Paris Muahedesi**, Hilmi Kitabevi, İstanbul 1957, 44 s.

⁴³ TANPINAR, a.g.e., s. 379.

⁴⁴ **Hilâl Görününce**, Ötüken Yayınları, İstanbul 1985. 379 s.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

- FONTMAGNE Durand de, **Kırım Harbi Sonrasında İstanbul**, (Çev. Gülçiçek Soytürk), Tercüman Gazetesi, İstanbul 1977, 267 s.
- GURULKAN Kemal vd, **Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı: 1853-1859**, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 2006, 545 s.
- GÜREL A. Tevfik, **1853-1855 Türk-Rus ve Müttefiklerin Kırım Savaşı**, Askeri Mecmua, İstanbul 1935, 132 s.
- HAYRETTİN, **Kırım Harbi**, Tercüman Gazetesi, İstanbul 1975, 232 s.
- HORNBY Emelia Btyhna, **Kırım Savaşı Sırasında İstanbul**, (Çev. Kerem Işık), Kitap Yayınevi, İstanbul 2007, 430 s.
- KAYLAN Aziz, **Kırım Savaşı**, Milliyet Yayınları, İstanbul 1975 184 s.
- ÖZCAN Besim, **Kırım Savaşında Mâlî Durum ve Teb'anın Harb Siyaseti (1853-1856)**, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 1997, 204 s.
- SALİH Hayri, **Kırım Zafernâmesi: Hayrabat**, (Haz. Necat Birinci), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1988, 407 s.
- SLADE Adolphus, **Türkiye ve Kırım Harbi**, (Çev. Ali Rıza Seyfi), Genelkurmay X. Ş., İstanbul 1943, 261 s.
- TANSEL Fevziye Abdullah, **1853-1856 Kırım Harbi'yle İlgili Destanlar**, yayl.y., y.y. 1994), 1918-2009 s.
- TÜRKİYE CUMHURİYETİ GENELKURMAY HARP TARİHİ BAŞKANLIĞI, **1853-1856 Osmanlı-Rus ve Kırım Savaşı Deniz Harekâtı**, Türkiye Cumhuriyeti Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, Ankara 1977, 136 s.

■ Romanlar

- ROGER Fenton, **Osmanlı Rus Savaşı'nda Kırım ve Türkiye Mektupları (1853-1856)**, (Çev. Sebla Küçük), Yirmidört Yayınları, İstanbul 2007 168 s.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

SERHADOĞLU M. Rıza, **Savaşçı Doktorun İzinde: Kırım, Sarıkamış ve Esaret Yılları, Kurtuluş Savaşı**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2005, 326 s.

■ **Anı Kitapları**

HÜSEYİN RÂCİ EFENDİ, **Tarihçe-i Vak'a-i Zağra**, Tercüman Gazetesi Yayınları, İstanbul 1973, 304 s.

■ **Makaleler**

AFYONCU Erhan, "100 Soruda Kırım Savaşı", **Popüler Tarih**, S. 15, (2001), s. 14-19.

ALİ HAYDAR Emir, "Kırım Harbinin Safahatı Bahriyesine Mütellik Vesâiki Resmîye", **Risale-i Mevkute-i Bahriye**, C. 3, S. 2, (1916), s. 193-202.

ALİ HAYDAR Emir, "Kırım Harbinin Bahrî Safhalarına Mütellik Resmî Vesikalar (Devam)", **Risale-i Mevkute-i Bahriye**, C. 4, S. 12, (1918), s. 530-545.

BALTALI Kemal, "Kırım Harbinde Karadenizin Tarafsızlaştırılması Meselesi", **Yüksek Ticaretliler**, C. 3, S. 12, (1960), s. 24-32

BAYATLI Nilüfer, "Rusya'nın Kırım Savaşı'ndan Aldığı Dersler" **Askeri Tarih Bülteni**, C. 17, S. 33, (1992), s. 29-33.

BESBELLİ Saim, "1853-1855 Türk-Rus ve Kırım Harbi", **Ordu Dergisi**, C. 76, S. 181, (1957), s. 46-63

BESBELLİ Saim, "1853-1855 Türk-Rus ve Kırım Harbi", **Ordu Dergisi**, C. 76, S. 181, (1957), s. 46-63.

BİRİNCİ Necat, "Kırım Savaşını Anlatan Eser. Manzûme-i Sivas-topol", **Kubbealtı Akademi Mecmuası**, S. 1, (1984), s. 29.

BUDAK Mustafa, "1853-1856 Kırım Savaşında Osmanlı Devleti ile Şeyh Şamil Arasındaki İlişkiler", **Tarih Boyunca Balkanlardan Kafkaslara Türk Dünyası Semineri**, (1996), s. 62-79.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

- ÇETİN Atilla, "Kırım Savaşında Çatana Meydan Muharebesi, Zaferi ve Bir Resim 5 Ocak 1854", **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, C. 4, S. 40, (1990), s. 45-46.
- ÇORLU Salih Münir, "Kırım'ı Nasıl Kaybettik", **Yeni Türk**, C.1, S. 32, (1935), s. 2021-2032.
- ERDEM M., "Türk-Rus Seferinde Kafkas Muharebeleri (1853-1856)", **Piyade Mecmuası**, S. 112, (1940), s. 121-13.
- GATES David, "Kırım Savaşı'nda Koalisyon Savaşı ve Çok Uluslu Harekâtlar", (Çev: Zafer Akyurt-Mustafa Erdoğan), **Askerî Tarih Bülteni** S.39, (1995), s. 105-114.
- HULKİ, "Sivastopol Muharebelerini Bir Tetkik 1853-1854", **Deniz Mecmuası**, S. 333, (1934), s. 258-268.
- İNALCIK Halil, "Türk Tarihinde Kırım", **Kırım**, S. 1, (1957), s. 7-10.
- OSMAN Nuri, "Kırım Harbinde Sinop Deniz Muharebesi", **Deniz Mecmuası (Tarih Kısmı)**, (1930).
- OTAR İbrahim, "İstanbul Gazetelerinde Kırım", **Emel**, C.1, S. 6, (1961), s. 15-17.
- ÖZCAN Besim, "Gayri Müslim Osmanlı Tebaasının 1853 Kırım Harbi'ndeki Siyasetleri", **Beşinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri I**, (1997), s. 391-402.
- ÖZTÜRK İlhan, "Moskof'a Aman Diletten Kahraman: Kafkas Kartalı Şeyh Şamil", **Pınar**, S. 2, (1972), s. 41-45.
- PİRİMİ Gilberto, "Türk Bahriyesi ve Kırım Savaşı", **La Turquie Moderne**, S. 77, (1953), s. 20-21.
- SALDIRGIRSOY Mustafa, "Kırım Faciası", **Kırım**, S. 24, (1961), s. 194-198.
- SEVÜK İsmail Habib, "Kırım Harbi ve Sivastopol", **Resimli Tarih Mecmuası**, C. 3, S. 30, (1952), s. 1513-1518.
- SÜER Hikmet, "Kırım Harbi Kafkas Cephesi Özeti (1853-1856)", **Askeri Tarih Bülteni**, C. 3, S. 6, (1978), s. 33-49.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

ŞAHİN İbrahim, "Kırım Mecmuasında Neşredilen Kırım Konulu Şiirler Üzerine Bir İnceleme", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, S. 2, (1998), s. 173-190.

ŞEHSUVAROĞLU Halûk Y., "Kırım Harbine Dair, **Cumhuriyet**, C. 29, S. 10620, (1954), s.5.

TANSEL Fevziye Abdullah, "Halk Şâirlerimizin Savaş Destanlarına Göre: Yardıma Koşan Manevi Ordu ve Kırım Harbi (1853-1856)", **Kubbealtı Akademi Mecmuası**, C. 16, S. 3, (1987), s. 25-41.

ÜLKÜTAŞIR M. Şakir, "Kırım Savaşının İstanbul'daki İzleri, Didon ve Didonlar", **Hayat Tarih Mecmuası**, C. 1, S. 2, (1969), s. 26-27.

YILDIZ, Netice "İngiliz Basını ve Arşiv Belgeleri Işığında Kırım Savaşı ile İlgili Bazı Sosyal Etkinlikler", **Tarih ve Toplum**, C. 18, S. 103, (1992), s. 24-29.

C. 1877-1878, 93 Moskof Savaşı

Hicrî tarihle 1293 (1877) yılında başlayan ve yenilgiyle sonuçlanan bu savaş⁴⁵ Osmanlı Devleti'nin yıkılışını kesinleştiren hadiselerin başında gelmektedir. Başta Rusya olmak üzere, diğer emperyalist Batılı devletlerin Osmanlı ülkesi üzerindeki emelleri, büyük ölçüde bu savaş sonunda gerçekleşme imkânı bulmuştur. Osmanlı ve Rus ordularının iki ayrı cephede çarpıştıkları savaşta, güçlü düşman kuvvetleri karşısında günlerce süren direnmeye rağmen başarı elde edilememiştir. Doğu cephesinde Gazi Ahmet Muhtar Paşa, Batı cephesinde Gazi Osman Paşa kumandası altında çarpışan Türk orduları, dünya askerî harp tarihinde yer alan önemli savunma savaşlarını gerçekleştirmişlerdir.

⁴⁵ Bu savaşın edebiyata yansımaları konusunda şu makalelere bkz.: Türker ACAROĞLU, "93 Harbi ve Edebiyatımız" **Ülkü**, S. 101, (Temmuz 1941), s. 437 vd.; Nihad Sami BANARLI, "Halk Şiiriyle Türk-Moskof Savaşları", **Meydan Gazetesi**, S. 178, 1968; Savaş dönemindeki Rus mezâlimi ile ilgili bkz. **Haziran-Temmuz ve Ağustos 1877 Rusların Asya'da ve Rumeli'de Yaptıkları Mezâlim** (Çev: Zeynep Kerman), Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1987.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

Türk kamuoyunda büyük yankılar uyandıran, derin yaralar açan bu savaş, hem o dönem hem de sonraki dönemlerin edebiyatına geniş bir şekilde yansımıştır. Başta Namık Kemal olmak üzere, Muallim Naci (1850-1893), Muallim Feyzî (1842-1910), Hüseyin Râci (ö. 1902), Süleyman Nazif (1870-1927) ve Ali Ulvi ELÖVE (1871-1975 gibi şâirler savaşla ilgili şiirler yazmışlardır. Ayrıca, Eski Zağra Müftüsü Raci Efendi (ö. 1906), Mehmet Arif Bey (1845-1898), Gazi Osman Paşa (1832-1900) gibi harpte bizzat bulunmuş simâlar, yaşadıkları ve gördükleri olayları anularında nakletmişlerdir. Mizancı Murad bir romanında, Ahmet Hikmet Müftüoğlu (1870-1927) ise öykülerinde bu savaşa yer vermişlerdir. Bütün bunların dışında 93 Harbi, son yıllarda yaşayan Türk romancılarına da ilham kaynağı olmuştur. Bu yazarlar arasında, Mithat Cemal KUNTAY (1885-1956), Oğuz ÖZDEŞ (1920-1979), BÜYÜKARKIN (1921-1998), Şemsettin ÜNLÜ (1928-) sayılabilir.

Namık Kemal, harbin başlaması üzerine, "Hilâl-i Osmanî", "Bir Muhacir Kızın İstimdâdı", "Vaveylâ" ve meşhur "Vatan Mersiyesi"ni kaleme almıştır. Şair, Deli Hikmet'le beraber yazdıkları vatan mersiyesinde, savaşın felaketle sonuçlanmasını şu nakarat beyitle sürekli vurgulanmıştır:

*Vatanın bağına düşman dayadı hançerini
Yoğmuş kurtaracak bahtı kara mâderini.*

Aynı acıyı *Şerâre'*de yer alan bir şiirinde işleyen Muallim Naci, kendini vatanda bir yabancı olarak gösterip: "Misafirim vatanın bir harâbe-zârında" der. Yine o felaketli yıllarda yaşayan Muallim Feyzî, savaşı, "Osmanlıların Ulu şanını Mübeyyin Güfte" adlı şiirinde işleyip *İttihat* gazetesinde yayımlar. Bundan başka *Vaveyla* adında bir kitap yazar. Bu şâirler dışında Süleyman Nazif "Cenk Türküsü", Ali Ülvi Elöve Victor Hugo'dan çevirdiği "Muharebeden Sonra" şiiriyle 93 Harbi'ne ait tahassüslerini dile getirmişlerdir. Savaş felâketini yaşayıp onu şiirleştiren halk şâirleri arasında ilk akla gelen isimler şunlardır: Kâtip Hakkı, Sefil Âşık, Remzî, Âşık Sadık, Didârî, Âşık Garip, Âşık Şenlik, İrşâdî, Esmânî, İsmâil. Bunlar arasında Âşık Şenlik'in, "Can sağ iken yurt vermez düşmana" redifli 93 Koçaklaması en fazla tanınmış olanıdır.⁴⁶

⁴⁶ KIRZIOĞLU, a.g.e., s. 21 vd.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

93 Savaşı bu şiirler dışında, halk arasında söylenen ve günümüze kadar gelen türkülere de konu olmuştur. Özellikle harbin yaşandığı ve tesirlerinin hissedildiği Erzurum'da söz konusu savaş için yakılmış uzun havalar, göç türküleri meşhurdur. Bunlardan birinde, Rus askerlerinin şehri bombalamaları ve halkın göç etmesi şöyle anlatılır:

*Erzurum'un etrafı da matarız
Matarızdan bomba da kurşun atarız
Üç kardaşız bir orduya yeteriz
Seferberlik yeni de büktü belimi
Kâfir Urus bombardıman ediyor evimi
Asker indi İlica'nın düzüne
Geri döndüm şehir çarpdı gözüme
Kimse bakmaz Erzurum'un yüzüne
Muhacirlik yeni de büktü belimi
Kâfir Urus bombardıman ediyor evimi.⁴⁷*

Yine savaş sonuna doğru batı cephesinde yoğunlaşan göç hadisesi Hüseyin Raci tarafından çok canlı bir şekilde kaleme alınmıştır. Yazar, *Hicretnâme*⁴⁸ adlı eseriyle yaşanan sıkıntıları anlatmıştır. Manzum olarak kaleme alınan eserde, düşman saldırıları karşısında yurdunu yuvasını terk eden insanların yaşadıkları fâcialar dile getirilmiştir.

Bu savaşa dair mensur eserler arasında dikkati çekenler, hadiseyi bizzat yaşayan insanların yazdıkları anılardır. Bunlardan ilki, Eski Zağra Müftüsü Raci Efendi'nin *Tarihçe-i Vak'a-i Zağra* ve *Hercümerc-i Kıt'al-i Rumeli* adlı eserlerdir. *Zağra Müftüsü'nün Hatıraları*⁴⁹ olarak da bilinen eserde, Rus ve Bulgarların, Balkanlar'da yaşayan Müslüman Türklere karşı yaptıkları mezâlim anlatılmış ve savaşın yol açtığı felâket üzerinde durulmuştur. Batı cephesindeki hadiseleri özellikle siyasî ve askerî yönüyle nakleden bir diğer anı kitabı ise, Gazi Süleyman Paşa'ya aittir. *Ümdetü'l-Hakâyık*⁵⁰

⁴⁷ Nabi BELEKOĞLU, *Erzurum Türküleri*, Adana 1971, s. 32.

⁴⁸ Yeni harfli çevirisi için bkz: Hüseyin Raci, *Tarihçe-i Vak'a-yı Zağra*, (Haz: Ertuğrul Düzdağ), Timaş Yayınları, İstanbul 1990, s. 257 vd.

⁴⁹ H. Raci, *a.g.e.*

⁵⁰ Süleyman Paşa, *Ümdetü'l-Hakâyık*, Askerî Matbaa, İstanbul 1928

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

adını taşıyan bu eserde, seferberlik, ordunun, halkın ve düşman kuvvetlerinin durumu vs. hakkında ayrıntılı bilgiler verilmektedir.

Doğu cephesinde cereyan eden hadiseler ise cephe kumandanı Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın yakınında bulunan Mehmet Arif Bey tarafından kaleme alınmıştır. Açık, anlaşılır bir dille yazılmış olan *Başımıza Gelenler*⁵¹ adlı anılarda, savaşın cephe ve cephe gerisindeki yankıları anlatılmıştır. Ayrıca sorumlu mevkide bulunanların durumları hakkında bilgiler verilmiştir.

Yukarıda belirtildiği gibi, bu savaş bazı romanlara da konu olmuştur. Devrin yazarlarından (Mizancı) Mehmet Murat, *Turfanda mı Yoksa Turfa mı?*⁵² adlı eserindeki aslı karakter Dr. Mansur, harbin başlaması üzerine gönüllü olarak orduya yazılır. İdealist bir genç olan Mansur, daha sonra "Moskof casusluğu" ile suçlanarak tutuklanır ve Fizan'a sürülür. Sürgünde bulunduğu yıllarda savaş felâketle sonuçlanır ve ülkede ıslahat faaliyetleri başlar. Gıyabında yapılan bir muhakeme sonucu suçsuz olduğu anlaşılan doktor be- raat eder, hatta ödüllendirilir.

Tarihi hadiseleri macera yönüyle işleyen bir diğer romancı Oğuz Özdeş, *Tuna Nehri Akmam Diyor*⁵³ adlı romanında, Plevne Müdafaası'nı anlatmıştır. Eserde Osman Paşa'nın her bakımdan üstün düşman kuvvetleri karşısında direnip sonunda teslim olmak zorunda kalışına ağırlık verilmiştir. Yine aynı çizgide romanlar kaleme alan Mithat Cemal, *Üç İstanbul*,⁵⁴ Bekir Büyükarkın da *Yoldaki Adam*⁵⁵ adlı eserlerinde, I. Meşrutiyetle başlayıp, sonraki dönemlere kadar uzanan bir süreç içinde cereyan eden vak'aları işlemişlerdir. Son yıllarda yayınlanan romanlar arasında, 93 Savaşı'nı konu alanlar da vardır. Bunlardan birini yazan Şemseddin

⁵¹ Yeni harfli baskısı için bkz: Mehmet Arif, **93 Moskof Harbi ve Başımıza Gelenler**, 4. Bs., (Haz: Nihad Yazar), Adak Yayınları, İstanbul 1974.

⁵² Yeni harfli baskı için bkz.: **Mehmed Murad, Turfanda mı Turfa mı?** (Haz: Birol Emil), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1980.

⁵³ **Tuna Nehri Akmam Diyor**, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1965, 214 s.

⁵⁴ **Üç İstanbul**, 2. Bs., Sander Yayınları, İstanbul 1983, 639 s.

⁵⁵ **Yoldaki Adam**, Hakan Yayınevi, İstanbul 1973, 398 s. (Bu iki roman ve romancı hakkında geniş bilgi için, Hülya Argunşah'ın adı geçen tezine bakınız).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

Ünlü,⁵⁶ eserinde anlattığı vak'ayı daha çok anılar ve askerî harp tarihlerine dayanarak işlemiştir.

93 Harbi'yle İlgili Kaynaklar:

■ Araştırma Kitapları

- 1877-1878 Osmanlı Rus Harbi Rumeli Cephesi, Genelkurmay ATESE Başkanlığı, Ankara 2004, 160 s.
- Osmanlı-Rus Harbi Sırasında Bir Şâhidin Kaleminden İstanbul, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul y.t.y.
- KESKİN Alev, 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Harp Tarihi Broşürü, Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı", Ankara 2000, 72 s.
- KİRAZLI Mahmut-HÜSREVOĞLU Ali, 93 Harbinde Plevne Müdafaası ve Gazi Osman Paşa, Erkam Yayınları, İstanbul 1980, 98 s.
- KOCAGÜNEY Vehbi, 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbinde Aziziye Tabyası Savaşları, Genelkurmay Başkanlığı, Ankara 1965, 32 s.
- KURTOĞLU Fevzi, 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbinde Deniz Hareketler, Deniz Mecmuası, İstanbul 1935, 186 s.
- MERDİVENCİ Ahmet, Plevne'de Vatan Savunması Destanı: 1877-1878 Türk-Rus Savaşı'nda Unutulmayacakların Destanı, İnceler Ofset, İstanbul 1992, 531 s.
- SÜER H. Hikmet, 1877-1878 Osmanlı Rus Harbi Rumeli Cephesi, T. C. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Ankara 1993, 546 s.
- SÜER H. Hikmet, 1877-1878 Osmanlı Rus Harbi Balkan Cephesi, Genelkurmay ATESE Başkanlığı, Ankara 2004, 542 s.
- ŞAHİN Turan, Öncesiyle ve Sonrasıyla 93 Harbi, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1988, 199 s.

⁵⁶ Toprak Kurşun Geçirmez, Remzi Kitabevi, İstanbul 1988, 287 s.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

ŞİMŞİR N. Ahmet, **Rumeli'den Türk Göçleri: Belgeler: Doksanüç Muhacereti: 1877-1878**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara y.t.y., 819 s.

■ Romanlar

BÜYÜKARKIN Bekir, **Yoldaki Adam**, Hakan Yayınevi, İstanbul 1973, 398 s.

GALACTION Gala, **Mahmut'un Pabuçları**, (Çev. Erol Ülgen-Gülten Abdula), L&M Yayınları, İstanbul 2007, 211 s.

ÖZDEŞ Oğuz, **Tuna Nehri Akmam Diyor**, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1965, 214 s.

ÜNLÜ Şemsettin, **Toprak Kurşun Geçirmez**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1993, 287 s.

■ Anı Kitapları

RYAN Charles S., **Plevne'de Bir Avusturyalı**, (Çev. Ali Rıza Seyfioğlu), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2005, 323 s.

Mehmet Arif, **93 Moskof Harbi ve Başımıza Gelenler**, 4. Bs., (Haz: Nihad Yazar), Adak Yayınları, İstanbul 1974.

■ Mektuplar

CAIANI İvane, **Borçka Mektupları**, (Çev. Fahrettin Çillioğlu), Sinatle Matbaası, İstanbul 2002, 127 s.

■ Makaleler

A. Ö., "Kars ve Havalisinin 1293 Harbinde Rus Eline Düşmesi Felaketimize Ait Destâni Şiir", **Doğuş**, C. 4, S. 8, (1940), s. 19-22.

ACAROĞLU Türker, "93 Harbi ve Edebiyatımız", **Ülkü**, C. 17, S. 101, (1941), s. 434-444.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

-
- ALPMANSÛ Yusuf, "1887-1878 Osmanlı Rus Savaşı'nda İlginç Bir Devre", **Askeri Tarih Bülteni**, C. 9, S. 17, (1984), s. 59.
- ATAĞİÇİT Muhittin, "1293-1877 Osmanlı-Rus Harbine Bir Bakış", **Deniz Mecmuası**, S. 385, (1943), s. 103-113.
- BAYKAL Bekir Sıtkı, "1877-1878 Harbi ve Bununla İlgili Meseleler Hakkında Vesikalar", **Tarih Vesikaları**, C. 2, S. 8, (1942), s. 140-152.
- BAYKAL Bekir Sıtkı, "93 Harbi Arifesinde Osmanlı Devleti ile Büyük Devletler Arasındaki Münasebetler", **Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C. 3, S. 2, (1945), s. 183-192.
- BAYKARA Rusuhî, "93 Harbi'nde İstanbul'da Beşinci Kol", **Tarih Hazinesi**, (1951), s. 253-254.
- BAYKARA Tuncer, "93 Harbi'nden Önce ve Sonra Anadolu", **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, C. 1, S. 1, (1983), s. 47-51.
- BESBELLİ Saim, "1877-1878 Osmanlı Rus Harbinde Donanmamız Ne Yaptı", **Türk Silâhlı Kuvvetleri Malûller Dergisi**, C. 4, S. 37, (1963), s. 16-18.
- BÜYÜKTUĞRUL Afif, "1877-1878 Savaşından Sonra Rusya'nın Osmanlı Devleti'nden İstekleri", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, S. 41, (1971), s. 18-21
- ÇAĞAN Nazmi, "Bu Eserin (93 Harbi Faciası) Müellifi Mehmet Rifat Bey'in Hal Tercümesi", **Tarih Coğrafya Dünyası**, C. 1, S. 4, (1959), s. 301.
- ÇAVUŞ Mehmet, "1877-1878 Rus-Türk Savaşı ve Aşık Hıfzı'nın Plevne Destanı", **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, S. 121, (1997), s. 54-61.
- DERVİŞ Müsevvit Zâde, "93 Harbine Ait Hatıralar", **Büyük Yol**, S. 7, (1949), s. 106-107.
- EREM Mustafa, "93 Harbinde Kafkasya Nasıl Müdafaa Edildi", **Piyade Mecmuası**, S. 115, (1941), s. 18-52.
- GENCER Ali İhsan – İPEK Nedim, "1877-1878 Osmanlı-Rus Rumeli Cephesi Vesikaları (Temmuz 1877)", **Belgeler**, C. 15, S. 19, (1993), s. 205-244.
-

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

- GÖZLER H. Fethi, "Halk Edebiyatında Ünlü Vak'alardan Çizgiler: 93 Harbi ve Sargana Destanı", **Türk Yurdu**, S. 242, (1955), s. 702-704.
- HALAÇOĞLU Ahmet, "93 Savaşı Sonrası Bosna-Hersek ve Makedonya'dan Anadolu'ya Göçler", **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, S. 118, (1996), s. 35-39.
- KANTARCIOĞLU Selçuk, "1877-1878 93 Muharebeleri" **Tarih Yolunda Erzurum**, C. 1, S. 1, (1959), s. 13-14.
- KEÇECİZÂDE İzzet Fuat Paşa, "93 Harbinde Tuna Cephesi'nde İhtiyatsızlığımızdan Bir Süvâri Birliğimizin Başına Gelen Felâket", **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, S. 24, (1988), s. 50-52.
- KOÇAŞ Sadi, "1877'de Doğu Cephesi Muharebeleri ve Gazi Ahmet Muhtar Paşa", **Resimli Tarih Mecmuası**, S. 12, (1950), s. 444-446.
- KONRAPA M. Zekai, "Osmanlı-Rus Harbi ve Edirne Muahedesi", **Tedrisat Mecmuası**, S. 17, (1953), s. 271-274.
- KURAT Yuluğ Tekin, "1877-78 Osmanlı-Rus Harbinin Sebepleri", **Bulleten**, C. 26, S. 103, (1962), s. 567-592.
- KURTOĞLU Fevzi, "1877-1878 Türk-Rus Harbinde Deniz Hareketleri", **Deniz Mecmuası**, Tarihî İlave, (1935).
- KÜÇÜKÜĞURLU MURAT CİHANGİROĞLU, "İbrahim Bey'in 93 Harbi'nden Kurtuluş Savaşı'na Kadar Kars ve Çevresindeki Teşkilatlanmada Oynadığı Rol", **Atatürk Dergisi**, C. 3, S. 2, (2002), s. 249-260.
- MERDİVENCİ Ahmet, "1877-1878 Türk Rus Savaşında Bulgar İstihbaratçılar", **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, C. 3, S. 30, (1989), s. 23-30.
- MERDİVENCİ Ahmet, (1989), "1877-1878 Türk Rus Savaşında Bulgar İstihbaratçılar 2", **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, C. 3, S. 31, s. 21-27.
- MERDİVENCİ Ahmet, "Üçüncü Plevne Savaşından (11-13 Eylül 1877) Görüntüler 1", **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, C. 4, S. 44, (1990), s. 17-21.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

- NUTKU Süleyman, "93 Harbi Hâtırası", *Risale-i Mevkute-i Bahriye*, C. 1, S. 7, (1915), s. 193-210.
- NUZA Fehmi, "1293 (1877-78) Osmanlı Rus Seferi", **Türk Kültürü**, C. 15, S. 180, (1977), s. 18-37.
- NUZA Fehmi, "1293(1877-1878) Osmanlı-Rus Harbinde Askeri Harekât 2", **Türk Kültürü**, C. 16, S. 184, (1978), s. 22-30.
- NUZA Fehmi, "Çağdaş Tarihçi Sayın Yılmaz Öztuna'nın "Resimlerle 93 Harbi" Adlı Risâlesi Hakkında" C. 24, S. 270, (1985), s. 41-47.
- NUZA Fehmi, "Resimlerle 93 Harbi Risâlesi 3,4", **Türk Kültürü**, C. 24, S. 273, (1986), s. 63-69.
- ÖKSE Naci, *The Turco-Russian War (1877-1878)*, (Çev. Ahmet Edip Uysal), **Revue Internationale d'Histoire Militaire**, S. 46, (1980)" s. 137-162.
- ÖKSE Naci, "Osmanlı-Rus Harbi", **Askeri Tarih Bülteni**, C. 6, S. 12, (1981), s. 87-110.
- ÖZTUNA Yılmaz, "Resimlerle 93 Harbi 1877-78 Türk-Rus Savaşı", **Türk Kültürü**, C. 8, S. 94, (1970), s. 118.
- SAFFET, "Moskofların Edirne İstilâsına Dair Vesâik (Kumandan Namık Paşazâde Cemil Paşa'nın Takriri-Kendisine Gönderilen Telgrafnâme)", **Türk Tarih Encümeni**, C. 8, S. 47, (1918), s. 257-265.
- SEDES İ. Halil, "1877-1888 Osmanlı Rus Savaşı", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi (Dün/Bugün/Yarın)**, S. 33, (1987), s. 54.
- SEDES İ. Halil, "1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı 8", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi (Dün/Bugün/Yarın)**, S. 43, (1988), s. 62-65.
- SEDES İ. Halil, "1877-1888 Osmanlı Rus Savaşı 6", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi (Dün/Bugün/Yarın)**, S. 41, (1988), s. 61-63.
- SERTOĞLU Mithat, "93 Harbi (Devam)", **Resimli Tarih Mecmuası**, C. 4, S. 43-45, (1953).
- SERTOĞLU Mithat, "93 Harbi (Devam)", **Resimli Tarih Mecmuası**, C. 4, S. 46, (1953), s. 2676-2680.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

- SERTOĞLU Mithat, "93 Harbi", **Resimli Tarih Mecmuası**, C. 4, S. 38-42, (1953).
- SÜRAL Necati, "1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşında Balkan Cephesi Askerî Harekâtı, **Silâhlı Kuvvetler Dergisi**, C. 87, S. 226 Ek., (1968), s. 3-24.
- TACAN N., "1877-1878 Osmanlı-Rus Seferinde Türk Sevk ve İdaresinde Sevkulceyi Hatalar", **Askeri Mecmua**, S. 10, (1939), s. 132-142.
- TAŞKIRAN Cemalettin, "93 Harbinde Plevne'nin Son Durumu ve Osman Paşa'nın Huruç Harekâtı", **Askeri Tarih Bülteni**, C. 22, S. 43, (1997), s. 15-24.
- TUGAY Esad Fuat, "1877-78 Türk-Rus Savaşından Sonra Balkanlarda Durum", **Bellekten**, C. 36, S. 141, (1972), s. 15-30.
- TÜRKAN S., "Kars ve Havalisinin 1293 Harbinde Rus Eline Düşmesine Dair Destâni Parçalar", **Doğuş**, C. 10, S. 4, (1940), s. 13-17.
- UĞURCAN, Sema, (2007). "The 93 War in the Turkish Art and Literature", **The Ottoman-Russian War of 1877-78**, Ankara: Middle East Technical University Department of History.
- YAZICI Rıfki, "93 Harbinin Ünlü Kahramanlarından: Mihrali", **Türk Yurdu**, C. 9, S. 20, (1988), s. 5-7.

■ Tezler

- UÇAK Nurcan, **Osmanlı-Rus Harbinin Türk Edebiyatı'ndaki Akisleri**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1997.

D. 1897 Teselya Savaşı

Türk-Yunan orduları arasında 1897 yılında yapılan Teselya Savaşı⁵⁷ Türklerin zaferiyle sonuçlanmıştır. Atina'ya 150 km. kadar

⁵⁷ Bu savaşın edebiyata yansımaları konusunda bkz.: Türker ACAROĞLU, "Teselya Harbinin Edebi Yankıları", **Yücel**, S. 104, (Haziran 1945); Necat

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

yaklaşan Türk orduları, bir ay süren savaşta üstün bir başarı göstermişlerdir. Ancak askerî sahada kazanılan zafer siyasî sahada elde edilememiştir. 3 Haziran-4 Kânun-ı Evvel (Aralık) 1897 tarihleri arasında yapılan İstanbul Konferansı'nda Osmanlılar aleyhine sonuçlar alınmıştır.

Halk arasında, 1313/1897 savaşı diye bilinen Teselya Harbi, gerek halk şiirine, gerekse dönemin edebiyatına geniş bir şekilde yansımıştır. Halk şairlerinden Teselya savaşı için destan yazarlar arasında: Âşık Mehmed (?), Âşık Safvet (?), Âşık Kayserili Hasanbaba'yı(1771-1856) sayabiliriz.⁵⁸ Ayrıca, şairi belli olmayan başka bir destan da bu savaşa âittir. Destanda özellikle, Türkçülük ve Osmanlılık arasında kurulan ilgi dikkat çekicidir.⁵⁹ Dönemin şâirleri arasında: Abdülhâk Hâmit, Rezaizâde Mahmut Ekrem (1847-1914), Tevfik Fikret (1867-1915), İsmâil Safa (1867-1901), Ali Ekrem (1867-1937) gibi isimlere rastlanır. Burada kısa bir kaynak tespiti yaptıktan sonra bazı özellikleri sebebiyle Tevfik Fikret'in konuyla ilgili şiirleri üzerinde biraz durmak yararlı olacaktır.

Tevfik Fikret hakkında yapılan bir araştırmada,⁶⁰ şairin savaş temalı bazı şiirlerinin *Rûbâb-ı Şikeste*'ye alınmadığı tespit edilmiştir. Alınan şiirlerin ise hangi harbe ait olduklarını söylemenin zorluğuna işaret edilmiştir. "Kenan" şiirinin son kıtası, "Asker Geçerken" ve "Kılıç" manzumeleri, buna örnek olarak gösterilebilir.

Ancak, "Hasan'ın Gazası" başlıklı manzume, doğrudan doğruya Teselya savaşıyla ilgilidir. Şiir, *Servet-i Fünûn* mecmuasının, bu savaş için çıkardığı, özel nüshada yayınlanmıştır (13 Haziran 1313/1897). Bu şiir dışında kalan ve savaşla alakalı olan bir diğer manzume de, *Servet-i Fünûn* ve *Malumat* dergilerinde çıkmıştır. Şiirin İsmail Safa ile birlikte yazıldığı bilinmektedir. Yine aynı savaş üzerine yazdığı bir şiirinde, Fikret gazileri şöyle övmektedir:

*Olsun gazan mübarek Ey gaziyan-ı İslâm
Canlandı sayenizde Ümmid-i şan-ı İslâm*

BİRİNCİ, "1897 Türk-Yunan Savaşı'nın Şiirimizdeki Akisleri", *Akademi Mecmuası*, C. 12, S. 4, (Ekim 1983).

⁵⁸ BANARLI, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 848.

⁵⁹ YALÇIN, a.g.m..

⁶⁰ Kaya BİLGEGİL, *Yakın Çağ Türk Kültür ve Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar II*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 1980, s. 333.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

*Gösterdiniz ummana neymiş tuvân-ı İslâm
Bi-ruhdur deyenler Osmaniyâmı görsün.*

Bu şiirler de gösteriyor ki, yaklaşık sekiz yıl sonra harp aleyhtarı bir zihniyetle Tarihi Kadim'i kaleme alan Fikret, henüz bu yıllarda farklı bir anlayışa sahiptir. Nitekim şiirde de görüldüğü gibi, yalnızca İslâm dinini ve gazileri övmekle kalmamış, aynı zamanda "hasta adam" diye anılan Osmanlı'yı zafere eriştiren güce de işaret etmiştir.

Teselya Savaşı için yazılan şiirler üzerine yaptığı tematik incelemede Necat BİRİNCİ, bu temaları sekiz alt başlıkta toplamıştır. Bunlar: 1. Türklük şûûr ve gururu; 2. Savaş tabloları; 3. Asker tasvirleri; 4. Gazilik ve gaziler; 5. Şehitlik; 6. Tarihten alınan ilham; 7. Bayrak ve sancak; 8. Savaşın açtığı sosyal yaralardır.

Teselya Savaşı'nı konu alan mensur eserler arasında, Ahmet Mithat Efendi'nin *Gönüllü* (1896)⁶¹ romanı başta gelir. Savaşa gönüllü olarak katılmak isteyen gençlerin anlatıldığı eserde Osmanlı unsurlarını birleştirici bir anlayış ortaya konulmak istenmiştir. Bunun dışında, Ahmet Rasim'in *Asker Oğlu* (1897)⁶² Abdullah Zühdü'nün *Şanlı Asker* (1869)⁶³ adlı eserleri de yine bu savaşı işleyen edebî mahsuller arasında yer alır.

Teselya Savaşı'yla İlgili Kaynaklar:

■ Araştırma Kitapları

—**Türk-Yunan Harbi: 1897**, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1982, 59 s.

ÇELİK İbrahim Yılmaz, (Haz.) **Osmanlı Yunan Harbi**, Akademi Kitabevi, İzmir 2001, 243 s.

KODAMAN Bayram, (Haz.) **1897 Türk-Yunan Savaşı: Teselya Tarihi**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1933, 160 s.

⁶¹ **Cinli Han; Taaffüf; Gönüllü**, (Haz. Necat Birinci vd.), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2000.

⁶² **Asker Oğlu**, Arba Yayınları, İstanbul 1996.

⁶³ **Şanlı Asker**, İstanbul, yayl. y., 1966.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

TÜRKMEN Zekeriya vd., **Atatürk'ün Not Defterleri: Mustafa Kemal'in 1897 Türk-Yunan Savaşı ile İlgili Tuttuğu Notlar**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Ankara 2005, 442 s.

■ Romanlar

Ahmet Mithat Efendi, **Gönüllü**, (Haz. Necat Birinci vd.), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2000.

Ahmet Rasim, **Asker Oğlu**, Arba Yayınları, İstanbul 1996.

Abdullah Zühdü, **Şanlı Asker**, İstanbul, yayl. y., 1966.

■ Makaleler

ACAROĞLU Türker, "Teselya Harbi'nin Edebi Yankıları", **Yücel Aylık Kültür Mecmuası**, C. 18, S. 105, (1945), s. 167-172.

BERBER Engin, "Türk-Yunan Savaşından Sonra Sivil Tutuklarının ve Savaş Tutsaklarının Değişimi", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, S. 4, (1989), s. 109-135.

BİRİNCİ Necat, "1897 Türk-Yunan Savaşı'nın Şiirimizdeki Akisleri", **Kubbealtı Akademi Mecmuası**, C. 12, S. 4, (1983), s. 3-42.

BÜYÜKTUĞRUL Afif, "1897 Osmanlı-Yunan Savaşı İçin Yeni Belge", **Belleten**, C. 36, S. 143, (1972), s. 313-331.

DEMİRTAŞ, "1897 Türk-Yunan Seferinde Bir Dağ Yürüyüşü ve Muharebesi", **Askeri Mecmua**, (1933), s. 187-191.

FAHRİ, "1897 Türk-Yunan Harbine Ait Bir Tetkik", **Askeri Mecmua**, (1934), s. 927-936.

GÖKÇE Erdoğan, "1897 Türk Yunan Savaşında Yakılan Türküler", **Türk Folklor Araştırmaları**, C. 15, S. 303, (1974), s. 7119-7121.

HÜNOĞLU Burhanettin, "1897 Osmanlı-Yunan Savaşı, Dömeke Zaferi ve Sonuçları", **Askeri Tarih Bülteni**, C. 5, S. 10, (1980), s. 51-58.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

- IŞIK Hüseyin, "1897 Türk-Yunan Savaşı ve Bir İngiliz Subayının Bu Savaş Hakkında Yazdıkları", **Askeri Tarih Bülteni**, C. 6, S. 11, (1981), s. 27-35.
- KÖPRÜLÜ Orhan F., "1897 Osmanlı-Yunan Harbine Ait Yeni Vesikalar", **Türk Kültürü**, C. 8, S. 94, (1970), s. 101-104.
- KUTAY Cemal, "Sadrazam Said Paşa'nın Hatıralarında 1897 Osmanlı-Yunan Harbi'nin Perde Arkası 1, 2.", **Boğaziçi**, S. 25, (1984), s. 10-13.
- ÖZEKEN Tahsin, "1897 Türk-Yunan Savaşı ve Türk Adaleti", **Türkiye Muharipler Dergisi**, C. 36, S. 6, (1983), s. 10-13.
- SERTOĞLU Midhat, "1897 Türk-Yunan Savaşı", **Hayat Tarih Mecmuası**, C. 2, S. 9, (1974), s. 34-39.
- SERTOĞLU Midhat, "Osmanlı Devletinin Kazandığı Son Harp Türk-Yunan Savaşı 1897 (1313)", **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, C. 1, S. 10, (1987), s. 29-32.

■ Tezler

- MİLAS Herkül, **Türk Edebiyatı'nda Yunanlı'nın İmajı Karşılaştırmalı Bir Yöntemle Ulusçuluk ve Kimlik Sorunları**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1998.
- ŞEN Cafer, **1897 Osmanlı-Yunan Muharebesinin Türk Edebiyatı'ndaki Akisleri**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1997.
- ÜLGEN Erol, **1897 Türk-Yunan Savaşının Türk Şiirindeki Akisleri**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1993.

E. 1911 Trablusgarp Savaşı

Türk-İtalyan kuvvetleri arasında yapılan Trablusgarp Savaşı, Osmanlı ordularının yenilgisiyle sonuçlanmıştır. Siyasî ve askerî yönden iyice güçsüzleşen Osmanlı Devleti, bu savaş sonunda,

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

Afrika'daki stratejik öneme sahip yerleri elden çıkarmak zorunda kalmıştır. İtalya karşısında fazla direnemeyen Osmanlı'nın bu durumu, Balkanlı unsurların ittifakını hızlandırmaya yaramıştır. Nitekim, birkaç ay sonra çıkan Balkan Savaşı'yla da bunun elim sonucu yaşanmıştır.

Bu savaşın edebiyata yansımaları, çok geniş çalışma ve araştırmalar yapılmasını gerektirecek bir konudur. Zira, meşrutiyetin ilânıyla birlikte ortaya çıkan serbest düşünce ortamı ve artan basın-yayın faaliyetleri, konuya ilgiyi bir hayli artırmıştır. Dolayısıyla savaş kısa sürmesine rağmen, edebiyata ve fikir ortamına tesir etmiştir. İlerde yapılacak başka çalışmalarla Trablusgarp Savaşı'nın edebi yankılarını tespit etmek mümkün olacaktır.

Trablusgarp Savaşı'yla İlgili Kaynaklar:

■ Araştırma Kitapları

- Şehitlerimiz: Osmanlı-Rus, Osmanlı-Yunan, Trablusgarp, Balkan, I. Dünya, İstiklal, Kore, Kıbrıs, İç Güvenlik, Millî Savunma Bakanlığı, Ankara 1998, 496+479 s.
- CEYLAN Nesime, **Trablusgarp Hikâyeleri: Osmanlı Dağlırken Ağlayan Hikâyeler**, Selis Yayınları, İstanbul 2006, 207 s.
- DEĞER Mevrure (Haz.), **Doktor Hüseyin Hüsnü Bey'in Not Defterinden Trablusgarp Savaşı**, yayl. y., İstanbul 1998, 80 s.
- KABACALI Alpay, **Arap Çöllerinde Türkler**, Cem Yayınevi, İstanbul 2003, 96 s.
- KOLOĞLU Orhan, **Trablusgarp Savaşı ve Türk Subayları 1911-12**, Basın Yayın Genel Müdürlüğü, Ankara 1979, 107 s.
- ÖZEL Mehmet, vd., **Cephelerden Kurtuluş Savaşı'na: Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşı, I. Dünya Savaşı, Çanakkale Cephesi**, Ankara Ticaret Odası, Ankara y.t.y., 368 s.
- ŞIVGIN Hale, **Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri: Trablusgarp Savaşı'nda Mustafa Kemal Atatürk'le İlgili Bazı Belgeler**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1989, 190 s.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

■ Makaleler

- ABDÜLAZİZ Kolçalı, "Alem-i İslam ve Harb-i Hazır. Trablusgarp Cihadi ve Mösyö Hanuta", **Sebilürreşad**, C. 1-8, S. 12-194, (1912), s. 226-228.
- ABDÜLAZİZ Kolçalı, "Trablusgarp Muharebesi. Avrupa ve İttihat-ı Alem-i İslam", **Sebilürreşad**, C. 1-8, S. 11-193, (1912), s. 266-228.
- AHMED Selahaddin, "Edebiyat: Trablusgarp Mücahidinin Peşvay-ı Muazzamı Şeyh Sunûsi Kebir Hz.ne.", **Sebilürreşad**, C. 1-8, S. 14-196, (1912), s.226-228.
- ATİLLHAN Cevat Rifat, "Siyonizmle Farmasonluk Elele Vererek, Trablusgarp'ı İtalaya'ya Peşkeş Çektiler", **Sebilürreşad**, C. 1, S. 4, (1948), s. 61-62.
- BAYUR, Hilmi "1911-1912 İtalya Savaşında Geçmiş Garip Bir Olay", **Bellekten**, C. 40, S. 160, (1976), s. 595-597.
- GİZ, Adnan "Trablusgarp ve Turgut Reis", **Çınaraltı**, C. 4, S. 92, (1943), s. 7-15.
- GİZ, Adnan "İtalya'nın Trablusgarp Saldırısı Nasıl Başladı", **Hayat Tarih Mecmuası**, C. 2, S. 9, (1970), s. 12-16.
- GÖYÜNÇ Nejat, "Trablusgarp'a Ait Bir Lâhiya", **Osmanlı Araştırmaları**, S. 1, (1980), s. 235-256.
- HAYTA Necdet, "Trablusgarp Savaşı Sırasında İtalyanların Kızıldeniz'deki Faaliyetleri", **Askerî Tarih Bülteni**, C. 20, S. 39, (1995), 98-104
- İNAN Âfet, "Atatürk'ü Dinledim Trablusgarp'ta Hürriyet'e Karşı İsyan", **Bellekten**, C. 8, S. 31, (1944), s. 387-401.
- KABASAKAL Hüseyin, "1911-1922 Trablusgarp Savaşı'nda Mustafa Kemal", **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, C. 100, S. 277, (1981), s. 93-105.
- KARAKARTAL Oğuz, "Türk-İtalyan (Trablusgarp) Savaşı ve Bir Kitap: 'İtalya'da Türk Esirlerin Hayatı'", **Türklük Araştırmaları Dergisi**, S. 8, (1997), s. 285-290.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

- KARAL Ziya Enver, "Ali Paşa'nın Trablusgarp Valisine Bir Tahri-
ratı", **Tarih Vesikaları**, C. 1, S. 4, (1941), s. 297-302.
- KODAMAN Bayram, "1911 Trablusgarp Savaşı'nın Türk Tarihi ve
Milli Mücadele Bakımından Önemi", **Milli Kültür**, C. 3,
S. 8, (1982), s. 5-7.
- KOLOĞLU Orhan, "Hayatını En Çok Araştırdığımız Kişi Hak-
kında Bilgilerimiz Böyle Olursa (Genelkurmay Askeri Ta-
rih Stratejik Etüt Başkanlığı'nın Hazırladığı "1911-1912
Osmanlı-İtalyan Harbi Kolaşması Mustafa Kemal" Başlıklı
Kitap Üzerine Bir Eleştiri)", **Tarih ve Toplum**, C. 10, S. 58,
(1988), s. 57-58.
- KURTCEPHE İsrail, "Trablusgarp'ın İtalyanlarca İşgali, Mustafa
Kemal ve Arkadaşlarının Direniş Katılmaları", **Atatürk
Yolu**, C. 2, S. 6, (1990), s. 361-375.
- MATTEI Jean-Louis, "Trablusgarp Savaşı Üzerine Fransız Kay-
naklı Bir Röportaj", **Toplumsal Tarih**, S. 3, (1994), s. 12-
16.
- MERT Özcan, "Trablusgarp Harbinde Bir Amerikalı ile Yapılan
Gizli Mukavelename", **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat
Fakültesi Dergisi, Özel Sayı**, (1983), S. 87-100.
- OĞAN M. Raif, "Trablusgarp Vilayetimizi Satan Yahudi Mason-
lar", **Sebilürreşad**, C. 2, S. 35, (1949), s.153-154.
- ÖLÇER Cüneyt, "Trablusgarp'ta Enver Bey'in Bastırdığı Kaime",
Bülten (Türk Nümismatik Derneği), S. 2, (1977), s. 14-15.
- ÖNDEŞ O., "Trablusgarp'tan Cerbeye", **Deniz Mecmuası**, S. 413,
(1957).
- SAKAOĞLU Necdet, "Şehit Yusuf'un İtalyan ve Balkan Savaşla-
rına Ait Hatıra Defteri, Haziran 1911-7 Eylül 1913", (Çev.
Necdet Sakaoğlu), **Deniz Kuvvetleri Dergisi**, C. 81, S.
491, (1975), s. 33-58.
- ŞENGÜL Mete, "Trablusgarp Savaşı ve İtalaya'nın Akdeniz'deki
Faaliyetleri", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Der-
gisi, Özel Sayı**, C. 3, S. 8, (1998), s. 261-292.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

YETKİN Sabri, "Trablusgarp Savaşı Sırasında Körfeze Döşenen Mayınlara Çarpan Gemiler: İzmir Körfezi'nde Gemi Kazaları 1", **Toplumsal Tarih**, C. 9, S. 55, (1998), s. 37-45.

Sonuç

Yeni Türk Edebiyatı'nda savaş konulu kaynak eserlerin yer aldığı bu çalışmayı Trablusgarp Savaşı'yla sonlandırmaktayız. Bu savaş sonrasında cereyan eden Balkan Savaşları (1912-1913), Birinci Dünya Savaşı (1914-1918), Kurtuluş Savaşı (1919-1922), Kore Savaşı, ve Kıbrıs Barış Harekatı (1974) ile ilgili edebî kaynaklar, yaptığımız çalışmanın sınırlarını çok daha genişletecek bir zenginliğe sahiptir. Örneğin, Balkan Savaşı'nın basın ve edebiyattaki yankıları üzerine yapılmış mufassal bir çalışmada, bu savaş için yazılmış 300'den fazla şiir tespit edilmiştir. Hakeza, aynı savaşla ilgili öykü, roman, tiyatro eseri ve anı kitapları da ayrıntıları ile gösterilmiştir.⁶⁴

Bütün bu örnekler bize savaş ve edebiyat arasındaki ilgiyi göstermesi bakımından önemlidir. Savaşların yalnızca cephelerde yapılan askerî çatışmalardan ibaret olmadığını; zafer ve yenilgi dışında, acıları, zulümleri, göçleri ve ölümleri ile insanları derinden etkilediğini gösterir. İşte konunun bu insani boyutlarını daha yakından tanımak açısından, edebi eserlerin vazgeçilmez birer kaynak olduğunu belirtmek yararlı olacaktır.

KAYNAKLAR

"Harp Edebiyatı", **Yeni Mecmua**, S. 5, (9 Ağustos 1917).

ABDULLAH ZÜHDÜ, **Şanlı Asker**, yayl. y., İstanbul 1966.

ACAROĞLU Türker, "93 Harbi ve Edebiyatımız" **Ülkü**, S. 101, (Temmuz 1941).

ACAROĞLU Türker, "Teselya Harbinin Edebi Yankıları", **Yücel**, S. 104, (Haziran 1945).

⁶⁴ Halûk Harun DUMAN, **Balkanlara Veda**, Duyap Yayınları, İstanbul 2005

-
- AHMET MİTHAT EFENDİ, **Cinli Han; Taaffüf; Gönüllü**, (Haz. Necat Birinci vd.), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2000.
- AHMET RASİM, **Asker Oğlu**, Arba Yayınları, İstanbul 1996.
- AKYÜZ Kenan, **Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri I (1860-1923)**, İnkılâp Yayınevi, İstanbul y.t.y.
- ARASLI Altan, "Kırım Muhacir Türküleri ve Destanları" **Türk Kültürü**, S. 91. (Mayıs 1970), s. 478.
- ARGUNŞAH, Hülya E. **Türk Edebiyatında Tarihi Roman, (Türk Tarihiyle İlgili)**, M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1990
- BALA Mirza, "Kırım" **İslam Ansiklopedisi.**, MEB., c. VI, İstanbul 1977.
- BANARLI Nihad Sami, "Halk Şiiriyle Türk-Moskof Savaşları", **Meydan Gazetesi**, S. 178, (1968).
- BANARLI Nihad Sami, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, II. c., Yedigün Yayınları, İstanbul 1983.
- BELEKOĞLU Nabi, **Erzurum Türküleri**, yayl.y., Adana 1971.
- BİLGEGİL Kaya, **Yakın Çağ Türk Kültür ve Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar II**, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 1980.
- BİRİNCİ Necat, "1897 Türk-Yunan Savaşı'nın Şiirimizdeki Akisleri", **Akademi Mecmuası**, C. 12, S. 4, (Ekim 1983).
- BÜYÜKARKIN Bekir, **Yoldaki Adam**, Hakan Yayınevi, İstanbul 1973
- CUMBUR Müjgan, "Anadolu Gazileri ve Edebiyatımız", **Erdem**, S. 9, (Eylül 1987)
- ÇOKUM Sevinç, **Hilâl Görününce**, Ötüken Yayınları, İstanbul 1985.
- DUMAN Halûk Harun, **Balkanlara Veda**, İstanbul 2005.
- ELÇİN Şükrü, **Halk Edebiyatına Giriş**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981.
-

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

-
- ENGİNÜN İnci, **Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları**, 4. Bs., Dergâh Yayınları, İstanbul 1983.
- ERGİN Muharrem, **Orhun Abideleri**, 9. Bs., Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1980.
- GENÇOSMAN Kemal Zeki, **Türk Destanları**, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1972
- HÜSEYİN RACİ, **Tarihçe-i Vak'a-yı Zağra**, (Haz: Ertuğrul Düzdağ), Timaş Yayınları, İstanbul 1990.
- İLERİ Reşad, **Kara Cehennem İbrahim**, Kardeşler Basımevi İstanbul 1964.
- İNAN Abdülkadir, "Türk Destanlarına Genel Bir Bakış" **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten**, (1954), s. 189-206.
- JELTJAKOV A. D., **Türkiye'nin Sosyo-Politik ve Kültürel Hayatında Basın, (1729-1908 yılları)**, Basın Yayın Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1979.
- KAPLAN Mehmet, **Nesillerin Ruhü**, 4. Bs., Dergâh Yayınları, İstanbul 1978.
- KAPLAN Mehmet, **Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar, Tıp Tahlilleri 3**, Dergâh Yayınları, İstanbul 1985.
- KAŞGARLI MAHMUD, **Divan ü Lüğati't-Türk** (Çev: Besim Atalay), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1940.
- KERMAN Zeynep (Çev.), **Haziran-Temmuz ve Ağustos 1877 Rusların Asya'da ve Rumeli'de Yaptıkları Mezalim**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1987.
- KIRZIOĞLU Fahrettin M., **Edebiyatımızda Kars**, Işıl Matbaası, İstanbul 1958.
- KÖPRÜLÜ M. Fuad, , "Alp", **İA**, c. I, MEB, İstanbul 1950, s. 379-384.
- KÖPRÜLÜ M. Fuad, **Türk Edebiyatı Tarihi**, Ötüken Yayınları, İstanbul 1981.
- KÖPRÜLÜ Orhan Fuat (Haz.), **Köprülüden Seçmeler**, 2. B.s., M.E.B. Yayınları, Ankara 1980.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

- KUNTAY Mithat Cemal, **Üç İstanbul**, 2. Bs., Sander Yayınları, İstanbul 1983.
- LEVEND Ağâh Sırrı, **Türk Edebiyat Tarihi**, Giriş, C. I, Ankara 1984.
- MEHMED MURAD, **Turfanda mı Turfa mı?** (Haz: Birol Emil), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1980.
- MEHMET ARİF, **93 Moskof Harbi ve Başımıza Gelenler**, 4. Bs., (Haz: Nihad Yazar), Adak Yayınları, İstanbul 1974.
- MUHAMMED Ebu Zehre, **İslâmda Savaş Kavramı**, (Çev: Cemal Karaağaçlı), Fikir Yayınları, İstanbul 1976.
- ÖZDEŞ Oğuz, **Tuna Nehri Akmam Diyor**, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1965.
- PEKOLCAY Necla, **İslâmi Türk Edebiyatı I**, Dergâh Yayınları, İstanbul 1981.
- SAFA Peyami, "Bizim Harp Edebiyatımız" **Tasvir-i Efkâr**, (16 İkinci Kânun / Ocak 1941).
- SALİH HAYRÎ, **Kırım Zafernâmesi [Hayrâbât]**, (Haz: Necat Birinci), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988.
- SANCAR Nejdet, "Türkiye Tarihinde Türk-Moskof Savaşları", **Türk Kültürü**, S. 44, (Haziran 1966).
- SEVÜK İsmail Habip, **Edebi Yeniliğimiz-Tanzimattan Beri**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1940.
- SEVÜK İsmail Habip, **Türk Teceddüt Edebiyatı Tarihi**, Maarif Vekâleti Neşriyatı, İstanbul 1924.
- SÜLEYMAN NAZİF, "Harp Edebiyatı", **Dergâh**, S. 23, (20 Mart 1338/7 Nisan 1922), s. 174.
- SÜLEYMAN NAZİF, "Harp Edebiyatı", **Hadisat**, S. 72, (7 Mart 1335 / 1919).
- SÜLEYMAN NAZİF, "Harp Edebiyatı", **Donanma**, S. 164-165, (2 Mayıs 1334/1918), s. 1837.
- SÜLEYMAN NAZİF, "Harp ve Edebiyat" **Hadisat**, S. 152, (2 Ramazan 1337 / 1 Haziran 1919).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

-
- SÜLEYMAN PAŞA, **Ümdetü'l-Hakâyık**, Askerî Matbaa, İstanbul, 1928.
- ŞEHSUVAROĞLU Hâluk Y., "Harp Edebiyatı", **Yücel**, C. VI, S. 31, (Eylül 1937), s.14.
- TANKUT H. Reşit, "Alp kelimesi ve Alpin ırkın yurdu", **Bellekten**, S. 1, (1937).
- TANPINAR Ahmet Hamdi, **19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, 5. Bs. Çağlayan Kitabevi, İstanbul, 1982.
- TİMURTAŞ Faruk Kadri, **Tarih İçinde Türk Edebiyatı**, Vilayet Yayınları, İstanbul 1981.
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri, **Tarih İçinde Türk Edebiyatı**, Vilayet Yayınları, İstanbul 1981.
- TOGAN A. Zeki Velidi, **Oğuz Destanı**, 2. Bs., Enderun Kitabevi, İstanbul 1982.
- TURAN Osman, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul 1971.
- ÜLKÜTAŞIR M. Şakir, "Türk Halk Edebiyatı'nda Sivastopol Muharebeleri" **Türk Kültürü**, s. 15, (Ocak 1964), s. 24-29.
- ÜNLÜ Şemseddin, **Toprak Kurşun Geçirmez**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1988.
- YUSUF HAS HACİB, **Kutadgu Bilig**, (Çev: R. Rahmeti Arat), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1979.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*